

НЕ ЗАГУБІ СЯБЕ, РОД ЧАЛАВЕЧЫ...

«Злая зорка» — першы ў беларускай літаратуры раман пра чарнобыльскую трагедыю. З моманту, калі яна адбылася, прайшло безмалага 30 гадоў. За гэты час вырасла цолае пакаленне людзей. Яны, безумоўна, ведаюць і пра аварыю на Чарнобыльскай АЭС, і пра перабудову. Але ёсць у творы нямала такога, што не так і проста зразумець чалавеку, не знаёмаму ў дэталях са становішчам і побытам той ужо далёкай пары. Таму, відаць, ёсць сэнс хоць з большага акрэсліць абставіны жыцця ў перыяд, калі адбываліся падзеі, адлюстраваныя ў рамане.

Тое былі часы пачатку перабудовы. У 1985 годзе партыя абвясціла курс на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны, пашырэнне гандзенасці, сутнасць якой заключалася ў выкрыццё злоўжыванняў і ўвогуле адмоўных з’яў перш за ўсё ў вытворчасці. Планавалі яе мадэрнізацыю, істотнае павелічэнне выпуску тавараў народнага спажывання. За гэта нястомна агітавалі сродкі масавай інфармацыі і крытыкавалі бюракратаў, якія тады ўяўляліся віноўнікамі ўсіх бед. Але для шараговага жыхара СССР мала што рэальна змянілася. Па-ранейшаму дэфіцытам становіліся то адны тавары, то другія, і, каб здабыць іх, трэба было або выкарыстоўваць блат, або стаяць у даўжэзных чэргах.

Да гэтага дадаўся яшчэ адзін дэфіцыт. У мэтах умацавання працоўнай дысцыпліны, павышэння прадукцыйнасці працы з мая 1985 года ўлады пачалі праводзіць антыалкагольную кампанію. Віно і гарэлку сталі прадаваць толькі па талонах, у абмежаванай колькасці, і толькі ў асобных магазінах. Усіх запісвалі ў створанае таварыства

цвярозасці, прапагандаваліся безалкагольнымі вяселлі, якія называлі камсамольскімі, ды да таго падобнае. Але ні вяселлі, ні памінкі, ні святы без спіртнога ніколі не абыходзіліся. І ў чэргі па яго становіліся нават тыя, каго спіртное не цікавіла зусім, каб на ўсялякі выпадак запасціся «гаручым».

Камуністы, кіраўнікі, вядома, мусілі паказваць прыклад у барацьбе з зялёным змеем, адхіленні ад лініі партыі не дараваліся. Вось чаму ў рамане сакратар райкама партыі Сінякоў раіць Пыльчанку, старшыні райвыканкама, не рабіць вяселле сына ў рэстаране: «Забылі, у які час жывём? З работы захацелі вылецець? Ды вы... бог з вамі, каб аднаму вам знеслі галаву. Райкам падведзясце... Лепшага старшыню калгаса выб'еце нам з сядла». Больш за тое, падказвае сакратару райкама камсамола Плечку ўгаварыць маладых на правядзенне «камсамольскага» вяселля, што пазбавіла б ад небяспекі ўсіх. А калі і тое не ўдалося, знаходзіць хітры ход, каб не пайсці на само вяселле і разам з тым неяк не застацца зусім убаку ад яго, — асабіста праводзіць рэгістрацыйно шлюб маладых.

Непакоіцца за магчымыя для яго наступствы і сам Пыльчанка: «Цяпер бойся, каб хто не напіўся, а то станеш без віны вінаватым, запішучь — і слова не дадуць для апраўдання, размовы на бюро абкама кароткія, а яго ўліковая картка і без таго запэцканая — за нарыхтоўку кармоў, за школы. Не хапала яшчэ за парушэнне антыалкагольнага закона».

Варта зазначыць, што барацьба з п'янствам была ў тыя часы сапраўды справай нялішняй — нездарма брэжнеўскія часы ахрысцілі не толькі застойнымі, але і застольнымі. Але ў тым выглядзе, які яна праводзілася, гэтая кампанія мела нямала адмоўных вынікаў — «аматары» пачалі піць розную брыду, сталі пашырацца амаль невідомыя да таго таксікаманы і наркаманы. Рэзка вырасла самагонаварэнне, што ў значнай ступені абумовіла знікненне праз колькі часу з прылаўкаў цукру і нармаваны продаж яго па талонах. Расла цэневая эканоміка. Але пра гэта большая частка насельніцтва пакуль не здагадалася. На першы погляд усё было, як звычайна.

І пятніца 25 красавіка 1986 года таксама была звычайным днём з будзённымі клопатамі, планами на выхадныя і святочныя першамайскія дні. Усё, як і заўсёды, як і кожны год у веснавую пару. Ніхто яшчэ не ведаў, што надыходзячая ноч стане для многіх тысяч людзей своеасаблівым рубяжом, які падзеліць іх жыццё на «да» і «пасля»...

Той ноччу, у 1 гадзіну 24 хвіліны, выбухнуў рэактар чацвёртага блока Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі. Распаленая сумесь

з радыеактыўных газаў і аэразоляў паднялася на вышыню больш за кіламетр і, падхопленая ветрам, панеслася ў паўночна-заходнім напрамку. Неўзабаве шалёна заскакалі стрэлкі дазіметраў не толькі ў Беларусі, Расіі ды Украіне, але і ў еўрапейскіх краінах — Швецыі, Нарвегіі, Англіі...

Пажарныя і персанал станцыі, якія працавалі ў тую ноч, не звяжачы на небяспеку, кінуліся тушыць пажар унутры будынка рэактара і на даху сумежнай з ім турбіннай залы, што загарэліся ад выбуху. Да пяці гадзін раніцы з гэтым у асноўным справіліся. Але сам рэактар гарэў аж дзесяць дзён, шчодро расейваючы радыяцыю. Яго выкіды асели на 150 000 км² тэрыторыі СССР з насельніцтвам больш за 5 мільёнаў чалавек, ды на 45 000 км² у Заходняй Еўропе¹. У Беларусі на забруджанай тэрыторыі апынулася каля чвэрці жыхароў. «Мірны атам» пачаў збіраць свае ахвяры. Першымі сталі тыя, хто тушыў пажар. Двое з іх загінулі ад выбухаў і апёкаў, а 28 са 134, што атрымалі за час барацьбы з агнём вострую прамянёвую хваробу, памерлі ў першыя ж месяцы пасля аварыі².

Нельга сказаць, што ў той суботні дзень абсалютна нічога не было зроблена для паратунку ад нечаканай бяды. Пра яе неадкладна далажылі кіраўніку дзяржавы, былі мабілізаваныя мясцовыя сілы пажарных, медыкаў, міліцыі. На станцыю выехалі вучоныя-атамшчыкі, каб на месцы ўдакладніць абстаноўку і вырашыць пытанне аб мерах па ліквідацыі аварыі. Бо амаль ніхто, нават работнікі АЭС, не меў тады дакладнага ўяўлення, што менавіта здарылася, чым гэта пагражае і як выпраўляць становішча. Зразумела, на гэта быў патрэбны час, а ён не чакаў. Радыяцыя ўжо назапашвалася ў арганізмах людзей. Бадай, асабліваю небяспеку ў першыя тыдні пасля аварыі ўяўляў радыеактыўны ёд, які пры недахопе звычайнага ёду ў шчытападобнай залозе чалавека пранікае туды і можа выклікаць яе рак. Калі б насельніцтва адразу апавясцілі аб аварыі, калі былі б дадзены рэкамендацыі, як паводзіць сябе, чаго асцерагацца... Але нават у Прыпяці, горадзе за тры кіламетры ад АЭС, у якім жылі яе работнікі, у дзень аварыі жыццё ішло фактычна звычайным парадкам. Насельніцтва эвакуіравалі толькі назаўтра.

Пра тое, што на станцыі адбыўся выбух, многія беларусы даведваліся найперш з перадач заходніх радыёстанцый, хоць яны старанна глушыліся, ды ад родзічаў ці знаёмых з ваколіц Чарнобыльскай

¹ Гл. : Ранние последствия.— Рэжым доступу: <http://chernobyl.info/ru-RU/Tekst-stati/ItemID/339/returnTabID/210.aspx>. Дата доступу: 20.08.2013.

² Тамсама.

АЭС. Чуткі пра аварыю распаўсюджваліся хутка, але ніхто толкам не ведаў, колькі ў іх праўды, ці ёсць рэальная пагроза яму і бліжкім, што трэба рабіць. Многія лічылі, што калі б было нешта сапраўды страшнае, то кіраўніцтва краіны, безумоўна, паведаміла б. І яно ўрэшце зрабіла гэта, бо пасля эвакуацыі Прыпяці, настойлівых запытаў усёй Еўропы адмоўчацца ўжо было няма як. Але калі і як паведаміла... Толькі праз два дні і як пра нешта другараднае, хоць яшчэ за дзень да таго на самым версе ўжо ведалі пра сапраўдныя маштабы небяспекі. Але не палічылі патрэбным адкрыта сказаць пра іх.

У інфармацыйнай тэлепраграме «Час» вечарам 28 красавіка паміж іншым прамільгнула кароценькае паведамленне ад Савета Міністраў СССР. Было абвешчана літаральна наступнае: на Чарнобыльскай АЭС адбылася аварыя, пашкоджаны адзін з рэактараў, прымаюцца меры па ліквідацыі аварыі, аказваецца дапамога пацярпелым, створана дзяржаўная камісія. І ўсё. Тое ж, слова ў слова, было паўторана потым у газеце «Известия» за 30 красавіка¹. Шэсць радкоў тэксту, размешчанага ў правым ніжнім кутку першай старонкі, можна сказаць, губляліся на ёй, не кідаючыся ў вочы.

Тое былі першыя афіцыйныя звесткі пра здарэнне. У пераважнай большасці людзей складалася ўражанне, што нічога дужа страшнага няма. Было цёпла, дзеці гулялі на дварэ, дарослыя корпаліся на сваіх участках, некаторыя загаралі і нават адкрывалі купальны сезон. Поўным ходам ішла сяўба ў калгасах. І Першамай святкавалі, як заўсёды, — дэманстрацыі, гулянін...

А тым часам рэактар працягваў гарэць і пасыпаць радыяцыйй усё жывое і нежывое. Верталёты адзін за адным насілі на падвесцы і скідвалі ў яго жэрала вялікія мяхі са спецыяльнай сумессю. Кожны раз пры гэтым з рэактара вылятала хмара гарачага радыеактыўнага пылу. Аднак іншай магчымасці патушыць рэактар не было, да яго не падступіцца. Радыяцыйны фон на тэрыторыі станцыі велізарны. Працаваць у іншых месцах можна лічаныя хвіліны. Вядзецца збор і захаванне матэрыялаў, выкінутых выбухам з рэактара, дэзактывацыя тэрыторыі. Эвакуіруюцца вёскі ў зоне радыусам дзесяць кіламетраў. Уключаюцца ў работу спешна выкліканыя спецыялізаваныя вайсковыя падраздзяленні. Нейкая частка насельніцтва пачынае здагадвацца, што справы, відаць, кепскія. Аднак улады па-ранейшаму стараюцца заспакоіць народ, не дапусціць панікі.

У першамайскіх нумарах газет «Правда» і «Советская Белоруссия», сярод рэпартажаў аб святкаванні Першамай, публікуецца чарго-

¹ Гл.: От Совета Министров СССР // Известия. — 1986. — 30 апр. — С. 1.

вае паведамленне Савета Міністраў СССР. Яно крыху багацейшае за папярэдняе на інфармацыю, але таксама не дае больш-менш поўнай карціны падзей. Гаворыцца толькі пра тое, што адбылася «пэўная ўчэнка радыяактыўных рэчываў», што два чалавекі загінулі, ёсць пацярпелыя (але колькасць не ўказваецца), «жыхары пасёлка АЭС і трох найбліжэйшых населеных пунктаў эвакуіраваныя», а радыяцыйная абстаноўка стабілізавалася¹.

Між тым ужо 2 мая было прынятае рашэнне пра адсяленне насельніцтва ў 30-кіламетровай зоне. Пачалася эвакуацыя. Людзі пакідалі родныя мясціны, гадамі набытую маёмасць і ехалі ў невідомасць, як і адселеныя раней жыхары дзесяцікіламетровай зоны. Але ў адрозненне ад іх ужо ведалі, што едуць не на тры-чатыры дні, а надоўга, калі не назаўсёды. Што яны думалі, што адчувалі — тое наўрад ці можна дакладна перадаць словамі.

Тым жа часам спешна прызываюцца рэзервісты, міліцыянеры, пажарныя, якіх потым назавуць ліквідатарамі. Трэба было прадухіліць распаўзанае радыяцыі, не даць ёй трапіць у грунтовыя воды, у Прыпяць. А для таго — збудаваць саркафаг над рэактарам, захаваць радыяактыўныя адыходы, агарадзіць зону адсялення, правесці дэзактывацыю вялікай тэрыторыі. Аб ём працы каласальны. А кожны ліквідатар працаваў толькі да тае пары, пакуль не набіраў гранічна дапушчальную дозу апраменьвання. І перабыло іх на станцыі і ў зоне адсялення за два гады, паводле розных звестак, ад 240 да 600 тысяч.

Газеты ж у першай палове мая пісалі пра няспыннае зніжэнне ўзроўню радыяцыі, пра тое, што вада ў Прыпяці чыстая. Пісалі пра масавы гераізм пры пераадоленні наступстваў аварыі, пра клопат людзей пра перасяленцаў. Паведамлялі пра візіт генеральнага дырэктара МАГАТЭ пана Х. Блікса, які ухваліў захады па ліквідацыі аварыі, і пераканаўся ў тым, што нічога асабліва страшнага няма, абляцеўшы на верталёце Чарнобыль і пабачыўшы з адлегласці 800 метраў пашкодзаны рэактар, пабыўшы ў Кіеве². Асаблівы ж, бадай, упор рабіўся на крытыцы замежных сродкаў масавай інфармацыі за беспадстаўную шуміху вакол падзей на станцыі, паднятую, вядома, дзеля палітычных мэтай. Пра тое ж, якія тэрыторыі забруджаныя і наколькі, які там радыяцыйны фон — пра гэта не гаварылася. Такая інфармацыя была надоўга засакрэчаная. Калі ж і называліся зрэдку канкрэтныя лічбы, то людзі ім не надта ўжо верылі. Бо сцвярдзэнні

¹ Гл.: От Совета Министров СССР // Правда.— 1986.— 1 мая.— С. 2; От Совета Министров СССР // Сов. Белоруссия.— 1986.— 1 мая.— С. 3.

² Гл.: Пресс-конференция в Москве // Правда.— 1986.— 11 мая.— С. 6.

улад выдавочна ўступалі у супярэчнасць з самымі фактамі пашырэння зоны адсялення. А даведацца дакладна, як і што, было няма — дазіметраў насельніцтва не мела.

Усё больш людзей пачынала разумець, што адбылася буйная катастрофа. Нямаюць хто, пераважна з найбліжэйшых да зоны адсялення тэрыторый, палічыў за лепшае прыняць хоць нейкія меры перасцярогі. Спрабавалі піць ёду, многія жанчыны па рэкамендацыі ўрачоў і без яе штучна перарывалі цяжарнасць. Хтосьці стараўся па магчымасці калі не з'ехаць усёй сям'ёй, то хоць бы дзяцей адправіць як мага далей ад станцыі. Ды не так проста ў сталым узросце кінуць-рынуць усё ды падацца ў белы свет.

А неўзабаве некаторых тых перасяленцаў з зоны пачалі адпраўляць яшчэ далей. Пачаліся адсяленні і ў іншых, даволі далёкіх ад Чарнобыльскай АЭС, месцах, што працягваліся і ў наступным годзе. Паводле розных звестак, агульная колькасць перасяленцаў у Беларусі, Расіі і Украіне складала ад 100 да 300 тысяч. Апроч таго, былі вылучаныя зоны так званага радыяцыйнага кантролю і абмежаванага пражывання, жывы на тэрыторыі якіх можна было пры ўмове захавання пэўных правіл у побыце, абмежаванняў у гаспадарчай дзейнасці і выкарыстання чыстых прадуктаў харчавання.

Ад'езд камуністаў, асабліва кіраўнікоў, з такіх зон увогуле разглядаўся як дэзерцірства, азначаў выключэнне з партыі і, адпаведна, канец кар'еры.

Усе гэтыя рэаліі той трагічнай пары ў той ці іншай меры і знайшлі адлюстраванне ў рамане І. Шамякіна «Злая зорка», упершыню надрукаваным у 1991 годзе. Зварот да тэмы чарнобыльскай навалы быў для І. Шамякіна, бадай, заканамерны. Тое была вялікая бяда і для ўсяго народа, і асабіста для пісьменніка. Ад яе пацярпела і малая радзіма І. Шамякіна — Хойніцкі раён, і суседні з ім Брагінскі, якія разам з Лоеўскім і Рэчыцкім уваходзілі ў яго выбарчую акругу як дэпутата Вярхоўнага Савета БССР. Як успамінаў пазней сам пісьменнік, ён меў намер паехаць туды адразу ж пасля аварыі, ды адгаварыў першы сакратар Гомельскага абкома партыі. «Паехаў першы раз у канцы мая. Пасля ездзілі з хойніцкімі хлопцамі, маімі маладымі сябрамі — Міколам Мятліцкім і Барысам Сачанкам. Трапілі на другое адсяленне: галасіла родная вёска Міколы Бабчын. І мы плакалі разам з жанчынамі, якія ўжо ведалі, што пакідаюць родныя хаты назаўсёды; у першых адсяленцаў яшчэ жылі ілюзіі: вернемся»¹.

¹ Шамякін І. Начныя ўспаміны // Шамякін І. Збор твораў. [У 8 т.] — Т. 8. — Мінск, 2007. — С. 475.

Магчыма, у той час і узнікла ў самых агульных рысах задума будучага твора. Але спатрэбілася нямала часу, каб скласці больш-менш поўную карціну жыцця народа ў тыя часы. А гэта было не так проста, бо многае, звязанае з аварыяй на Чарнобыльскай АЭС, было тады засакрэчана. Мала хто ведаў, што ў выніку яе траціна тэрыторыі рэспублікі аказалася ў той ці іншай ступені забруджанай радыяцыяй. Карты радыеактыўнага забруджвання былі апублікаваныя толькі ў сакавіку 1989 года. І, як адзначаў сам пісьменнік, да пачатку работы за сталом ён «два гады выношваў тэму, пранікаў у матэрыял, апытваў удзельнікаў падзей»¹. Палітычнае становішча ў СССР яшчэ было стабільным, партыя пакуль цвёрда трымала ўладу ў сваіх руках і па-ранейшаму «не дапускала панікі» з прычыны аварыі. Калі ж хто-небудзь асмельваўся адкрыта гаварыць аб ёй як аб катастрофе, пра недастатковасць ужываных захадаў, яго мякка, але настойліва пераконвалі ў памылковасці такіх поглядаў і недапушчальнасці распаўсюджвання панікі. У тых умовах з'яўленне рамана з такім зместам, як у «Злой зорцы», было проста немагчымым — яго не надрукавалі б.

Але ў наступныя гады грамадска-палітычная сітуацыя ў краіне імкліва змяняецца. Пачынаецца і неўзабаве гранічна абстраецца эканамічны крызіс, выкліканы падзеннем цэн на нафту на сусветным рынку, вялізнымі затратамі на мадэрнізацыю вытворчасці, вайну ў Афганістане, ліквідацыю наступстваў чарнобыльскай аварыі. Значна «схуднеў» бюджэт і ад правядзення ў краіне антыалкагольнай кампаніі.

Насельніцтву мяжа 1980—1990-х гадоў запомнілася перадусім пустымі паліцамі крамаў. Дэфіцытам стала усё. Пачынаюцца першыя міжнацыянальныя сутыкненні. Усё больш узмацняюцца антысацыялістычныя і антыкамуністычныя настроі. КПСС ужо не ў стане кантраляваць рэалізацыю палітыкі дэмакратызацыі грамадства і галаснасці, абвешчаных ёю ў мэтах выпраўлення становішча. Устанаўліваецца практычна поўная свабода слова.

Знішчальна крытыкуюцца ўжо не бюракраты, як у пачатковы перыяд перабудовы, а камандна-бюракратычная сістэма кіраўніцтва краінай, пад якой фактычна мелася на ўвазе ўлада вышэйшых органаў КПСС. У самой партыі раскол. Узнікаюць грамадскія аб'яднанні, новыя палітычныя партыі. КПСС прыгадваюць усё: і сталінскія рэпрэсіі, і няўдачы першых месяцаў вайны, і Афганістан, і замоўчванне буйных тэхнагенных аварыяў, у тым ліку і нядаўняй чарнобыльскай. У сакавіку

¹ Шамякін, І. Роздум на апошнім перагоне: Дзённікі 1980—1995 гадоў. — Мінск, 1998. — С. 150.

1990 года III з езд народных дэпутатау СССР прымае рашэнне аб скасаванні шостага артыкула Канстытуцыі СССР, у якім гаварылася пра КПСС як кіруючую і накіроўваючую сілу грамадства. Але да самага жнівеньскага пучку 1991 года яна ўсё ж такі не страчвае ўлады.

Кажуць, што кожны твор мае адбітак часу яго стварэння. У поўнай меры гэта справядліва і ў адносінах рамана «Злая зорка», над якім І. Шамякін працаваў у 1989—1990 гадах. Заўважым, што ў цэнтры ўвагі яго аўтара не толькі чарнобыльская катастрофа, але і вайна ў Афганістане. Як зазначыў сам пісьменнік, ён і сам не памятае, з якога факта завязаўся менавіта такі сюжэт: «Ці не з рэплікі некага з кіраўнікоў, што жаніў сына ў той страшны красавіцкі дзень. А другі вельмі хваляваўся, што сына-афіцэра з Грузіі паслалі ў Афганістан. Звязаў у адно»¹. Тое былі дзве бяды, якія мелі вытокам недалянабачнасць і безадказнасць вышэйшых эшалонаў улады. На час напісання рамана «інтэрнацыянальная місія» савецкіх войскаў у Афганістане, што каштавала тысяч жыццяў і вялізных матэрыяльных рэсурсаў, правалілася, салдаты і афіцэры вярнуліся на радзіму. Немалыя матэрыяльныя, людскія і маральныя страты, прамыя і ўскосныя, прынесла ўжо на той момант і чарнобыльская катастрофа. «Хто вінаваты? Дырэктара, інжынераў станцыі пасадзілі. Але толькі цяпер называюць Гарбачова, Слюнькова і многіх «вяхоўных», якія таілі ад народа маштабы катастрофы. А сапраўды, таілі»² — зазначаў пісьменнік. Гэтая думка дастаткова выразна выяўляецца ў рамане.

Аднак з гэтай І. Шамякіна як пісьменніка было не толькі і, можа, нават не столькі выкрыць канкрэтных віноўнікаў чарнобыльскай навалы, колькі выявіць і праз сістэму мастацкіх вобразаў раскрыць менавіта чалавечы змест вытокаў і наступстваў для народа чарнобыльскай трагедыі. Іншымі словамі, сродкамі мастацтва даследаваць духоўнае аблічча прадстаўнікоў самых розных сацыяльных пластоў і ацаніць маральны ўзровень грамадства той пары. Бо менавіта ўзроўнем маральнасці грамадства вызначаецца многае ў яго жыцці, там — прычыны яго бед і перамог. Гэта і перадвызначала ў агульных рысах асаблівасці жанру і ўсёй ідэйна-вобразнай структуры будучага твора: яго тэматыкі, праблематыкі, вобразнай сістэмы, канфілікту як канфілікту перш за ўсё маральнага, сюжэта і кампазіцыі, прасторавых і часавых рамак дзеяння. Аднак гэтыя адцягненыя катэгорыі трэба было напоўніць канкрэтным зместам, кіруючыся прынцыпам «неабходна і дастаткова».

¹ Шамякін, І. Начныя ўспаміны... — С. 475.

² Тамсама... — С. 474.

Заўважым, што ў творы адностраваныя толькі тыя падзеі, якія адбываліся ў прамежку ад апошняй дэкады красавіка да пачатку лістапада 1986 года, дакладней, да прыздадзя чарговай гадавіны Кастрычніцкай рэвалюцыі, 6 лістапада, уключна. Чаму так? З абсалютнай пэўнасцю сказаць цяжка. Можна хіба выказаць меркаванне, што ў гэты першы, самы страшны, драматычна напружаны перыяд барацьбы з нечаканай навалай чалавечая і сацыяльная сутнасць людзей выявілася найбольш яскрава. Прыблізна тое ж можна сказаць і пра прасторавыя рамкі дзеяння ў рамане. Яно адбываецца галоўным чынам у межах і паблізу недалёкага ад Чарнобыльскай АЭС раёна, частка якога потым трапляе пад адсяленне. Гэта дазваляе пісьменніку буйным планам паказаць чытачу аблічча бяды, якую прынесла аварыя. Разам з тым час ад часу дзеянне пераносіцца ў абласны цэнтр, у Кіеў, Мінск, нават Маскву, што дазваляе аўтару перш за ўсё выявіць рэакцыю кіраўніцтва на тое, што здарылася.

У адпаведнасці з тым жа прынцыпам «неабходна і дастаткова» будзеца і ідэяна-вобразная сістэма твора. Колькасць персанажаў у ім падлічыць няпроста. Тут і сяляне, і сельская інтэлігенцыя, і міліцыянеры, і абслуга АЭС. А таксама — старшыні калгасаў, савецкія і партыйныя работнікі раённага і абласнога звяна, прадстаўнікі вышэйшых, рэспубліканскіх і саюзных органаў улады, вучоныя-фізікі, свяцілы медыцынскай навукі, нарэшце, ваеннаслужачыя. Але сярод іх няма «двайнікоў», кожны ўяўляе з сябе адметны чалавечы і сацыяльны тып. Большасць з іх паказваецца толькі ў асобных эпізодах, дапаўняючы агульную карціну жыцця народа ў той няпросты час новымі штрыхамі, ад чаго яго адностраванне становіцца больш поўным і шматгранным, набывае новыя адценні.

Але каб гэтая карціна была нечым цэласным, неабходна было папярэдне прадумаць яе сюжэт, кампазіцыю, жыццёва праўдападобна матываваць ўзаемадачыненні паміж персанажамі. Кампазіцыйным цэнтрам у рамане стаў вобраз яго галоўнага героя Уладзіміра Паўлавіча Пыльчанкі. Ён — старшыня раённага выканаўчага камітэта і разам з тым бацька двух дарослых сыноў, адзін з якіх, Глеб, інжынер на Чарнобыльскай АЭС, а другі, Барыс, — вайсковы лётчык, капітан, які ваяваў у Афганістане, мае ўрадавыя ўзнагароды. Такім чынам «звязваюцца» тэмы чарнобыльскай катастрофы і вайны ў Афганістане.

Глеб жэніцца з Ірынай Пустаход, дачкой старшыні аднаго з калгасаў, а Барыс і сястра нявесты Тамара на іх вяселлі закахаліся адно ў аднаго, што называецца, з першага позірку. Да таго ж Уладзімір Паўлавіч Пыльчанка і Іван Іванавіч Пустаход сябруюць. Калісьці, прымаючы раён, Пыльчанка «толькі ў гэтага старшыні

згадзіўся паабедаць, выпіць чарку. Зблізіліся, калі даведаліся пра ўзаемную прыхільнасць дзяцей. І ўсё ж Пустаход заўсёды ўмеў трымацца субардынацыі, непрыкметнай, разумнай. А абвясцілі дзеці аб маючым адбыцця шлюбе, і зруйнаваўся нябачны бар’ерчык, сваяцтва замацавала добрую і верную мужчынскую дружбу сталых людзей — тую дружбу, якая дае шчасце ў свеце, дзе прыходзіцца азірацца. Пры такіх адносінах можна давяраць адзін аднаму ўсё — думкі, сумненні, прагнозы. Не ўсе людзі маюць гэты дарунак — такую дружбу».

Дружба іх заснаваная на падабенстве характараў. Пустаход — добры гаспадар і кіраўнік, дзеля калгаса «можа зліслівіць начальству гурочкаў, мядку прывезці, але ніколі ні перад кім не выпягваецца. Такого можна вініць ва ўсіх грахах, але не паважаць нельга». Меў Пустаход немалую дружную сям’ю — жонку, чатырох дачок, сына, паўвёскі радні. І дзеці, як той казаў, удаліся: старэйшая, Ліза, — даярка, маці траіх дзяцей, сын — аграном, малодшая, Тамара, — студэнтка, Ірына, нявестка Пыльчанкаў — урач. І ўсе — працавітыя, разумныя і шчырыя. Не дзіва, што па душы прыйшліся яны не толькі Пыльчанку, але і яго жонцы Вользе Андрэеўне. Лёс гэтых дзвюх сямей у час чарнобыльскай трагедыі і склаў аснову фавулы рамана.

Сацыяльны статус, якім пісьменнік «надзяліў» галоўнага героя «Злой зоркі», быў выбраны невыпадкова. Пыльчанка, як старшыня райвыканкама, мае немалую ўладу і можа істотна ўплываць на жыццё насельніцтва. Па сваіх службовых абавязках «бацька раёна», як ахрысцілі яго маладыя папличнікі, блізка кантактуе з многімі людзьмі — ад шараговых калгаснікаў і брыгадзіраў, насельнікаў раённага цэнтра, старшынь калгасаў, работнікаў райсавета, райкама партыі да, можна сказаць, вышэйшых органаў улады — абласнога выканаўчага камітэта і абкама партыі, нават розных рэспубліканскіх міністэрстваў і ведамстваў. Гэта дазваляла, па-першае, пераканаўча матываваць узаемадчынненні галоўнага героя рамана з самымі рознымі яго персанажамі, у тым ліку і з кіраўнікамі рэспубліканскага рангу. А па-другое, больш наглядна раскрыць ролю, якую адыгралі ўлады розных узроўняў у справе змагання з нечаканай бядой.

Аднак характар адносін галоўнага героя з іншымі персанажамі, ступень разумення ім чалавечай сутнасці кожнага розныя. Таму ў раманае нямала адносна самастойных сюжэтных ліній, якія даюць пісьменніку магчымасць шырэй і глыбей раскрыць характары, «высвеціць» важныя аспекты рэчаіснасці. Гэта найперш сюжэтныя лініі ўзаемаадносін сямейнікаў і блізкіх галоўнага героя, а таксама сюжэтныя лініі акадэміка Васіля Данілавіча Мартынюка, кіраўніка рэспублікі, першага сакратара ЦК КПБ Лявонція Мікалаевіча. Усе

гэтыя лініі ў рамане часам пераплятаюцца і развіваюцца толькі у той меры, якая неабходная для раскрыцця пэўнай праблемы, «захопу» новых пластоў рэчаіснасці або выяўлення сутнасці характару персанажа.

Галоўная нагрузка ў раскрыцці зместу твора прыпадае на вобраз Уладзіміра Паўлавіча Пыльчанкі — сталага, разумнага і сумленнага чалавека. Гэтыя сутнасныя рысы яго асобы выяўляюцца ва ўсім, што ён робіць. На сваю ўладу як старшыні раённага выканаўчага камітэта ён глядзіць перш за ўсё як на спосаб служэння людзям. «Бацька раёна», па яго перакананні, «і дзейнічаць павінен як бацька». Аднак далёка не заўсёды гэта атрымліваецца. Так ці іначай, але ён мусіць прытрымлівацца тых прынцыпаў, на якіх грунтуецца камандна-адміністрацыйная сістэма. Бо ўключаны ў яе і сваёй пасадай, і амаль чвэрцю стагоддзя працы ў камсамольскіх, партыйных і савецкіх органах. Гэта не дазваляе напоўніцу правяцця яго найлепшым чалавечым якасцям і арганізатарскім здольнасцям.

Пыльчанка крытычна ставіцца да многага асабліва кампанейшчыны, у працы вышэйшага кіраўніцтва краіны. Але прымае гэта як дадзенасць, змяніць якую не можа, бо ён — толькі маленькая шрубка ў механізме дзяржаўнай улады. І, хоць употай ганарыцца незалежнасцю свайго характару, самакрытычна прызнаецца сам сабе: «Ты ж і ў даўні час умеў быць незалежным... Ад каго? Ад начальства? Ад грамадскасці? Не прыхарошвай сябе. Заўсёды ты адчуваў сябе залежным. Толькі хіба больш дзёрзкім, чым некаторыя іншыя». У гэтым, бадай, — ключ да разумення вобраза Пыльчанкі, адметнага і разам з тым тыповага чалавека свайго часу.

Як вядома, улада ў краіне належыла ў тую пару партыйным камітэтам і ЦК партыі. А роля саветаў, іх выканаўчых камітэтаў зводзілася да выканання пастановаў ЦК КПСС і партыйных органаў адпаведных узроўняў, што часта было немагчыма з-за нястачы сродкаў. Па гэтай прычыне Пыльчанка не любіць прыёмаў насельніцтва: «Нідзе і ніколі ён не адчуваў сябе такім чыноўнікам і бюракратам у горшым сэнсе гэтага і без таго абразлівага вызначэння, як у час прыёму прасіцеляў. І нідзе ён не адчуваў гэтак сваё бяссілле, безуладдзе, бо нідзе ў такім канцэнтраваным выглядзе не выступала сацыяльная няроўнасць, несправядлівасць. Нават там, дзе абавязкова трэба памагчы чалавеку, у старшыні не хапае ні сродкаў, ні правоў». Таму няпроста ўзаемаадносіны складаюцца ў яго і з першым сакратаром райкама партыі Сіняковым. Бо для яго галоўнае — пасада, і ён, як і многія ў той час, баіцца праявіць разумную ініцыятыву, якая хоць у нечым супярэчыць устаноўкам вышэйшых органаў улады. Ініцыятыва, як казалі тады, караецца.

Для Пыльчанкі ж на першым месцы — тая карысць, якую ён можа прынесці людзям. Таму ён крыху асцерагаецца, што называецца, лезці на ражон, уступаць у канфлікты з партыйнымі органамі. Бо яшчэ перавядуць «на “ганаровую пасадку” кіраўніка таварыства цвярозасці» або «ў такую ці яшчэ горшую бяздзейную і беспраўную арганізацыю». Але сумленне і тая дзёрзкасць, пра якую мы казалі вышэй, не дазваляюць яму змірыцца з тым, што шкодзіць людзям. Пыльчанка выпрацоўвае сваю тактыку: дзейнічае знешне ў адпаведнасці з усталяванымі парадкамі, але выкарыстоўвае ўселякую магчымасць для дасягнення сваіх мэтай.

Паказальная ў гэтым плане гісторыя са спантанна, няўзгодненым ні з кім абяцаннем аддаць шматдзетнай сям’і Быхоўскіх, якая жыве ў бараку, кватэру, што прызначалася другому сакратару райкама партыі. Крок рызыкаўны, бо партыйныя работнікі забяспечваліся жыллем у першую чаргу. Зразумела, што супраць такога рашэння Пыльчанкі будучы не толькі другі, але і першы сакратар, з якімі яму працаваць. Разлік быў на тое, што ў сітуацыі галоснасці, калі крытыкавалі бюракратаў, такое рашэнне можа «праскочыць». Першы сакратар, без якога пытанні аб размеркаванні дзяржаўнага і ведамаснага жылля не вырашаліся, зразумеў манеўр Пыльчанкі:

«— Мудрае рашэнне.

— Вы гэта — з іроніяй?

— Ды не. Сур’ёзна. Разумею ваш крок. У нагу з часам. Усё — для народа. А нас, бюракратаў, у куток, як вінаватых вучняў». І не стаў перэчыць, абумовіўшы толькі, што пераконваць другога сакратара пачакаць з кватэрай будзе сам Пыльчанка, а ён застанецца ўбаку.

Пыльчанка прадбачыць, што канфлікт непазбежны. «Безумоўна, з баталіі гэтай ён выйдзе пераможцам — час працуе на яго! Дзеці Быхоўскіх уселяцца ў кватэру. Але лягчэй жыць яму ад гэтага не стане. А ён жа ўмеў працаваць без вострых канфліктаў. Умеў уступіць — нахабніку, дурню. Але тут уступіць нельга!» Бо гэта трэба людзям, за лёс якіх ён як кіраўнік адчувае асабістую адказнасць. Менавіта таму пры першых жа прыкметах катастрофы, што адбылася на станцыі, ён траціць спакой і ўжо не зважае на неабходнасць узгадненняў сваіх дзеянняў.

Паведманленню пра пажар на АЭС Пыльчанка спачатку не надае вялікага значэння. Але калі даведаўся пра зашкаліўшы прыбор на метэастанцыі ды здагадаўся, што гэта дазіметр, то сам, без усялякага ўзгаднення з партыйнымі інстанцыямі, загадаў адмяніць ваенна-спартыўную гульні «Зарніца», на якую сабраліся вучні. А напасля апавядання Віктара Ярша пра тое, як ён адвезіў на гэты пажар

Глеба і яго таварышаў, у Пыльчанкі «з явілася цяжкае прадчуванне катастрофы, страх за сына, за людзей там, у Прыпяці, і за гэтых, што весела танцуюць. Але самае цяжкае было адчуванне ўласнай бездапаможнасці: а што ён можа зрабіць? Ёсць у яго права падаць хоць які сігнал трывогі?» Бо звесткі пакуль не зусім пэўныя. І ён тут жа зрываецца з вяселля сына, каб удакладніць абстаноўку: «Увогуле, усё пабяжла, адступіла, усе справы, клопаты, нават Глебава жаніцьба; так, мабыць, было ў людзей у першы дзень вайны». Аднак званкі знаёмым кіраўнікам нічога не праяснілі — усюды спакойна. Выкліканы начальнік штаба грамадзянскай абароны раёна таксама нічога не можа сказаць, бо дазіметры ў яго старыя і не працуюць.

Рызыкуючы набыць «славу» панікёра, Пыльчанка назаўтра расказвае Сінякову пра свае падазрэнні, просіць адмяніць футбольны матч, прызначаны на гэты дзень, пазваніць у вобласць, даведацца абстаноўку. І ўзрываецца, калі той адмаўляецца гэта рабіць.

— Каб што сыпалася — нам далі б сігнал.

— Ты ўпэўнены?

— Ёсць людзі, якія гэтым займаюцца.

— Усё ў нас ёсць! І людзі. І прыборы. Але людзі спяць, а прыборы — папсаваныя, трыццацігадовай даўнасці. Калі ўзарвалі першую бомбу, апраменілі людзей, жывёл — тады падумалі пра абарону. А цяпер — як перад Айчыннай. Былі танкі, была артылерыя, а немцы ішлі трыумфальным маршам...»

У той жа дзень з'яўляюцца звесткі лабараторыі рэспубліканскага штаба пра высокі ўзровень радыяцыі, нават лічбы, але без назначэння адзінак вымярэння. І, здаецца, дзіва дзіўнае, — Пыльчанка прымае меры, каб пра гэтыя лічбы ведалі толькі кіраўнікі раёна. Нават сваім сямейнікам, не кажучы ўжо пра каго іншага, не гаворыць усяго пра ступень небяспекі. «А чаму не выказвае? Загадка загадак. Моцныя тармазы паставілі за чвэрць стагоддзя працы ў апарце? А можа, ёсць у гэтым і мудрасць — не выдаваць паведамленне аб няшчасці ўсё адразу, каб не абрушыць на людзей горны абвал. Не вытрымаюць людзі, захлынуцца ў паніцы», — разважае Пыльчанка ў першыя дні пасля аварыі над такімі сваімі паводзінамі. І працягвае далей: «Не для сваёй жа выгады не расказваў ён Вользе і Ірыне ў гэтыя дні ўсяго, што ведаў? Для іх спакою. Шкадаваў іх. Во зараз мусіў расказаць больш чым, напэўна, расказаў бы, каб не было паведамлення па тэлебачанні, эвакуацыі суседзяў. А расказаў — і цяпер можна глянуць у іх вочы: колькі ў іх страху!»

Але тут спрацоўвала хутчэй даўняя звычка да «закрытасці» важных звестак, да таго ж і поўнай яснасці яшчэ не было. Як і каманды

«зверху». Прычынай такой неразваротлівасці вярхоў Пыльчанка не без падстаў лічыць тое, што ўсе рыхтаваліся да атамнай вайны, пра якую, вядома, паведамаць «зверху», і не чакалі бяды з іншага боку — ад ні бы абсалютна ручнога «мірнага атама»: «Рыхтаваліся да глабальнай катастрофы, спадзяваліся на сігналы зверху, а яно вось як можа быць — без бомбы і без грукату, без атамнага грыба. І што самае страшнае — без трылогі, нават без закрытай інфармацыі. Бяда, пэўна, у тым, што не толькі ён, а ўсе гэтыя людзі кіраўнікі трох раёнаў, як і кіраўнікі ўсіх іншых раёнаў, затлумленыя гаспадарчай работай, даволі скептычна, несур'ёзна ставіліся да грамадзянскай абароны і спіхвалі свае камандныя абавязкі на такіх вось пятрушкіных, адстаўных ваенных, якім пагроза будучай вайны давала прыварак да пенсіі».

Пыльчанка разумее, што да кіраўніцтва краіны ўсведамленне небяспекі таго, што здарылася, можа прыйсці значна пазней. А наперадзе — майскія святы, поўным ходам ідзе пасяўная, людзі ўжо атрымліваюць дозы радыяцыі. І таму на наступны дзень Пыльчанка ставіць на бюро райкама партыі пытанне аб тым, каб не выводзіць на першамайскую дэманстрацыю дзяцей. Загадзя ведае, што назавуць яго панікёрам, будуць чакаць каманды ад вышэйшых інстанцый. Аднак па-іншаму ў сілу свайго характару паводзіць сябе не можа. Ён пачынае сваю вайну супраць навалы, што абрынулася на людзей.

Першы бой быццам выйграны, і тое толькі таму, што пра аварыю ўжо ведаюць, а галоўнае, якраз свечасова прыехаў сват Пыльчанкі, старшыня калгаса. Яго паведамленне, што ў суседнім з імі раёне Украіны ідзе адсяленне, усур'ёз устрывожыла ўсіх, прымусіла Сінякова зноў звязацца з першым сакратаром абкама партыі і атрымаць дазвол не выводзіць дзяцей на дэманстрацыю. Але ж гэта паўсправа. Не зважаючы на небяспеку, Пыльчанка, прыхапіўшы з сабой начальніка штаба грамадзянскай абароны, ездзіць па калгасах, цішком робячы замеры радыяцыі, каб зразумець памеры небяспекі.

Але для гэтага ў яго пакуль не стае ведаў. Да таго ж, як і многія ў тых часы, ён па-ранейшаму верыць, што ўлады не дапусцяць гібелі людзей. У тым ліку і тых, што, як яго сын, працуюць на станцыі. Работа верталётаў над рэактарам, якую здала назірае Пыльчанка, спішае трывогу за сына: «Не адзін яго сын працуе там — сотні, тысячы людзей. Не сталі б іх там трымаць, каб пагражала небяспека. Лаючы кіраўніцтва за ўтойванне праўды, ён па-ранейшаму мерыў гэтых людзей на свой аршын... [...] Нямала дрэнных кіраўнікоў, але, упэўнены быў, мала хто з самых забурэлых мог бы паслаць людзей на смерць. Урэшце, ёсць магутны інстынкт самааховы».

Дорага абыдзецца яму гэтая вера. Але пакуль што Пыльчанка гэтага не ведае. І проста робіць усё, што можа, каб мінімізаваць страты ад аварыі не толькі для людзей, але і для гаспадаркі раёна. Загадвае перавесці калгасную жывёлу на стойлавае ўтрыманне, не выкарыстоўваць зялёнай падкормкі. Са спешна панаехаўшымі з вобласці і рэспублікі высокімі начальнікамі, зразумеўшы, што яны не гатовыя вырашаць неадкладныя пытанні, Пыльчанка абыходзіцца бесцырымонна, стараецца «выціснуць» з іх хоць якую карысць для справы. Пра магчымыя наступствы для сябе такіх паводзін не думае — не да таго, не гэта галоўнае. Па сутнасці, ён міжволі пачынае адыгрываць вядучую ролю ў барацьбе з вынікамі аварыі ў маштабе раёна. Райвыканкам, а не райкам партыі становіцца яе штабам.

Крайняя незадаволенасць Пыльчанкі непаваротліваасцю ўлад выплэскаецца і ў безаглядна смелай рэпліцы, якой ён адказвае на папрок кіраўніка рэспублікі за тое, што у час эвакуацыі дзяцей і цяжарных не забяспечыў іх вадой:

«— Дзяцей трэба было вывезці дваццаць сёмага — дваццаць восьмага. А мы цяпер вадой заліваем сваю бяздзеяснасць.

Сур'ёзны папрок усім інстанцыям — ад Палітбюро да райкамаў, так гэта і зразумелі ўсе. І стаіліся».

Але, па сутнасці, гэтыя словы — папрок канкрэтным людзям, а не існаму дзяржаўнаму ладу. Іншага Пыльчанка, як і большасць насельніцтва СССР у тыя часы, і не ўяўляе. Гэта фактычна ўспышка своеасаблівага бунту на каленях, пасля якой ён працягвае рабіць тое, што і раней. Кіруе ходам эвакуацыі насельніцтва з вызначаных вышэйшымі органамі тэрыторый раёна. А пры зручным выпадку, суправаджаючы таго ж кіраўніка рэспублікі, які прыехаў у раён, стараецца падкінуць яму думку пра неабходнасць пашырыць зону адсялення, палепшыць забеспячэнне жыхароў неадселеных, але забруджаных тэрыторый чыстымі прадуктамі. І дазіметрамі:

«— Людзі проста не знаюць, што іх чакае. Хто ім даў інфармацыю? Тэлевізар, газеты? Выступленне міністраў? Слухалі мы і свайго, і ўкраінскага, Кіеў больш балакае...

— А вы знаеце... што вас чакае?

Начальніцкая іронія да прызнанага гумарыста гэтым разам не дайшла.

— І я не знаю.

— Во гэта самакрытычна. Многа вы бераце на сябе, Пыльчанка.

— Залішне многа, — больш выразна пагразіў сакратар абкама.

— Разумею, Аляксей Раманавіч, што можна інакш... як некаторыя вашы... Але праўду кажу — не магу».

У гэтым, можа, не да месца шчырым прызнанні — увесь Пыльчанка. За клопатам пра людзей ён забывае на сябе, рызыкуючы і здароўем, і пасадай. Іншы раз не надта звяртае ўвагу на праблемы сваіх блізкіх, спадзеючыся на іх даросласць і розум. Калі трэба, ён прыходзіць ім на дапамогу. Ды не ў яго сілах засцерагчы іх ад тых бед, якія прынесла ўсяму народу недальнабачная палітыка ўлад, пануючая камандна-адміністрацыйная сістэма. У фінале твора галоўны герой рамана перажывае асабістую трагедыю. Гіне ў Афганістане старэйшы сын Барыс, памірае жонка, матчыным сэрцам убачыўшы яго гібель і не змогшы адолець такога гора. Цяжка хворы і невядомы, ці застанеца жыць, другі сын, Глеб, інжынер АЭС, які працаваў там пасля аварыі і атрымаў вялікую дозу радыяцыі...

Фінальная сцэна рамана мае выразнае трагічнае гучанне. Пасля пахавання жонкі Пыльчанка едзе на «знаёмае месца пад дубам, дзе ў мінулыя добрыя вёсны і леты неаднойчы адпачывалі, любуючыся ракой і блізкім новым горадам.

Выйшаў з машыны.

Сцямнела. Ні горада, ні станцыі не было відаць. Але на саркафагу і на дзеючых блоках гарэлі яркія чырвоныя сігналы. Як сігналы трывогі. Стоп-сігналы: спыніся, чалавецтва!

Уладзімір Паўлавіч узяў над сабою сціснутыя кулакі.

— Стаіш? Свеціш? Паліш людзей? Спалі мяне! Не можаш? Не па зубах я табе? Скура ў мяне задубяная! Свінцовая! Чуеш? У мяне свінцовая скура стала! — і павольна апусціўся на калені, ударыў кулакамі ў зямлю, крыкнуў ёй: — А ты чаму анямела, сціхла? Уздрыганіся!

Чалавек крычаў — зямля маўчала».

У сучаснага чытача, не знаёмага з рэаліямі таго часу, гэтая сцэна можа выклікаць не толькі спачуванне галоўнаму герою твора, але і пэўнае неразуменне. Вядома, зразумелы стан чалавека, на якога абырнула столькі гора. Але пры чым тут сам па сабе рэактар? Зямля? Здаецца, больш лагічна было б, калі пракляцці адрасаваліся б людзям, па віне якіх адбылася аварыя, якія замоўчвалі праўду пра яе маштабы, якія накіроўвалі ў Афганістан тысячы такіх, як Барыс. Аднак не лішне ўлічваць, што герой рамана — чалавек свайго часу, той пары, калі грамадства яшчэ не выспела для ўсведамлення гэтай ісціны. Пісьменнік і тут не парушыў праўды, паказаў жыццё і людзей такімі, якімі яны тады былі.

Не парушыў ён гэтай праўды і ствараючы вобразы іншых прадстаўнікоў партыйнай і савецкай улады самых розных узроўняў. Тых самых звёнаў камандна-адміністрацыйнай сістэмы кіравання

крайна, сутнасць якой вычарпальна поўна выяўляецца ў выказванні Лявонція Мікалаевіча, кіраўніка рэспублікі: «ЦК і ўрад ведаюць, што рабіць! І не вам указваць! Ваша справа выконваць!» У яго вобразе можна сказаць, увасабляюцца тыпалагічныя рысы гэтай сістэмы.

Упершыню з Лявонціем Мікалаевічам мы сустракаемся ў эпизодзе прыезду акадэміка Мартынюка ў Мінск пасля наведання Чарнобыльскай АЭС. Ён ужо ведае, што выбухнуў рэактар, і, добра ўяўляючы небяспеку таго для насельніцтва, дабіваецца сустрэчы з першай асобай у рэспубліцы. Але адзінае, чаго змог дамагчыся — гэта перадаць яму сваю дакладную запіску, якой той не паверыў — раз маўчыць Масква, значыць, нічога страшнага няма. А пра аварыю і там, і тут ведаюць, яму далажылі, што яна «можна лічыць, ліквідавана». Вучоны, няхай сабе і акадэмік, фізік-атамшчык, для яго не аўтарытэт, бо ўсе вучоныя «з заскокам». Як адзначае аўтар, Лявонцію Мікалаевічу адкрыта заяўляў, што «ён, адзіны ў рэспубліцы, ведае ўсё. А ведаў ён хіба прамысловасць. Сельскую гаспадарку — на ўзроўні свайго бацькі-селяніна, эканоміку — на ўзроўні сакратара райкама, бо нядоўгі час быў на гэтай пасадзе, навуку — па інстытуцкіх падручніках, літаратуру... яе ведаў не глыбей, чым сяродні дзесяцікласнік». Тым не менш, як зазначае аўтар, меў Лявонцію Мікалаевічу сіндром «даўняй хваробы кіраўнікоў высокіх — пераконанасці: без яго ўказанняў Пыльчанка і яму падобныя не могуць ведаць, што ім рабіць. Не могуць ведаць. І не ведаюць. Кацяняты сляпяы».

Самаўпэўнены, перакананы ў сваёй беспамылковасці, уменні ўсё ўзважыць і вырашыць, грубы ў адносінах з падначаленымі, перад якімі на ніжэйшых пасадах сам быў калісьці ціхім і паслухмяным, Дырэктар, як завуць яны яго між сабой, імгненна мяняецца, калі мае справу з саюзнымі інстанцыямі. Калі другога мая патэлефанавалі з ЦК, то разбуджаны Леанід Мікалаевіч «падхапіўся з ложка, выпягнуўся ў пакамечанай піжаме ўсё роўна як у парадным мундзіры». Толькі званок з Масквы, паведамленне, што па прапанове вучоных трэба эвакуіраваць з пацярпелай зоны дзіцей і цяжарных жанчын, прымушае яго развіць ліхаманкавую і, трэба сказаць, даволі бесталковую дзейнасць. Ён загадвае начальніку аддзела навукі за гадзіну сабраць на нараду загадчыкаў аддзелаў, начальніка грамадзянскай абароны, акадэміка Мартынюка. Задача ў святочны дзень амаль невыканальная, і ўзвалішы яе рашэнне менавіта на гэтага чалавека, па сутнасці, Дырэктар спаганяе злосць на вучоных. Няхай толькі паспрабуе не выканаць загад...

Дырэктар ніколі не прызнае перад падначаленымі сваёй віны — вінаватая заўсёды выканаўца, а кіраўнік вінаватым быць не можа. І нараду ён пачынае з пытання — таго самага, што задала яму Масква:

«Што ў нас робіцца ў сувязі з аварыяй?» Але гэта не інфармацыя пра абстаноўку ў ваколіцах АЭС, якой чакалі падначаленыя, а пытанне да іх. А што яны маглі рабіць, не ведаючы, што робіцца на станцыі і вакол яе? А следам — не менш цікавае распараджэнне, ад якога многім захацелася куды-небудзь знікнуць: праз гадзіну выехаць у пацярпелыя раёны, вывезці дзяцей і цяжарных жанчын, а вечарам быць з дакладам яму у Гомельскім абкаме партыі. І ніхто не асмельваецца сказаць, што ўсё гэта моцна зрабіць мясцовыя ўлады, дастаткова патэлефанаваць, як, дарэчы, усё і адбылося. А міністрам у такой сітуацыі трэба б займацца зусім іншымі, куды больш важнымі справамі, а не блытацца без усялякай карысці пад нагамі ў Пыльчанкі. Аднак прырэнняў Дырэктар не церпіць.

Фактычна ўвесь сэнс бурнай «дзеянасці» Лявонця Мікалаевіча — «набор ачкоў» у вачах Масквы. Бачыце, не спім, усімі сіламі наваліліся на бяду, сам асабіста выязджаў у Гомель. А каб даць адпор «варожым галасам», не даць разрасціся паніцы, даручыў міністру аховы здароўя выступіць па тэлебачанні з паведамленнем пра радыяцыйную сітуацыю. Толькі папярэдне «крышачку» паправіў яго тэкст, пакінуўшы на яго думку «тое, што патрэбна... народу». У выніку ні ад навукі, ні ад трывогі ў дакладзе нічога не засталася. «Супакаенне і бадзёрства. Прапаганда па даўно штампаваных узорах», — зразумеў міністр, некалі бясстрашны разведчык, і адмовіўся выступаць, нягледзячы на пагрозу звальнення. Тады, паводле парады памочніка Дырэктара, яму прапанавалі сказаць народу праўду без папер, зразумеючы, што без тэксту змест міністравага выступлення міжволі будзе бліжэй да папраўленага варыянт.

Ды больш, чым гэтае выступленне, Лявонця Мікалаевіча турбуе неабходнасць паездкі ў зону бедства, якую ён усё адкладваў. З аднаго боку, ён «меў і маральнае апраўданне, каб адкладваць паездку: адным з першых наведаў Гомель, першамайскімі святамі ахвяраваў. Правёў абласную нараду. Кіраўнікі раёнаў, што пацярпелі ад аварыі, з першых вуснаў атрымалі ўказанні. Няхай выконваюць! Працаваць трэба!» Але станцыю наведалі члены Палітбюро, і далей адцягваць было няма як, «гэта разумела нават жонка».

Там, у зоне, да сябе ў машыну Дырэктар запрашае сакратара абкама партыі і Пыльчанку. Першага — па пасадзе, другога — за яго нечуваную дзёркасць, за выказванне на памятнай нарадзе ў Гомелі: «Бадай, ніхто яшчэ з адказных работнікаў не кідаў вось так галосна, на нарадзе, папрок кіраўніцтву рэспублікі, вобласці ў бяздзеянасці — «заліваем бяздзеянасць вадой». Нахабнік? Трэба прыгледзецца да яго, панюхаць, чым пахне. Пакідаць на пасту ці выгнаць? Месца тут

сёння не святое, аднак пустым не будзе, любооу прапануем — не адмовіцца. Але калі гэты Пыльчанка з галавой, то лепш, як кажуць, на пераправе не мяняць, няхай цягне да чыстага часу». Чалавек увогуле далёка не дурны, кіраўнік рэспублікі здолеў аданіць дасведчанасць Пыльчанкі. Так папулярна, доказна, без жахаў, але і без залішняга заспакаення пра забруджванне, механізм цыркуляцыі радыеактыўных рэчываў, ступень небяспекі іх для людзей не расказваў яму ніхто.

Таму напачатку Лявонцій Мікалаевіч вырашыў, што такімі кадрамі раскідвацца нельга. Ды просьба Пыльчанкі аб дазіметрах, прапанова адсяляць людзей не ў бліжнія раёны, а значна далей, насцярожылі. Дай дазіметры людзям, яны даведаюцца, якая тут радыяцыя, ды і збягуць, як збеглі тыя, хто бачыў паказанні тых дазіметраў па абавязку службы — начальніца метзапаста, начштаба грамадзянскай абароны раёна. Вось тут і прагучаў першы раз намёк на невядомасць далейшага лёсу Пыльчанкі. А калі ён яшчэ прапанаваў забіць і закапаць 630 адкормленых бычкоў, якія «святціліся», ды агрызнуўся на папрок сакратара абкама партыі ў безгаспадарчасці, спытаўшы ў яго, ці будзе ён есці такое мяса, Дырэктар падумаў: «Работнік з галавой. Але прыйдзеца перамяшчаць — будзе ствараць праблемы». Занадта нязручны гэты Пыльчанка, і немаведама, што з ім рабіць. Усюды ідзе наперакор.

Добра, што хоць змоўчаў, калі Дырэктар паабяцаў гаспадарам раёна «падкінуць» грошы, будаўнічую арганізацыю, вайскоўцаў, каб пачысціць, памыць горад, замяніць дахі, заасфальтаваць вуліцы — «зрабіць з горада ляльку», праўда, немаведама дзеля каго і чаго. Добра, што не ведаў наконт планаў выкарыстання мяса жывёлы з забруджанай зоны ў якасці «дабаўкі» да чыстага мяса ў паўфабрыкатах і каўбасных вырабах, з якімі пагадзіўся Дырэктар на нарадзе ў Маскве. Ды на нарадзе актыву, нягледзячы на атрыманы раней празрысты намёк на невядомую яго будучыню, зноў не стрымаўся: «Сінякоў паскардзіўся, што многа людзей вызджае, асабліва з інтэлігенцыі.

Дырэктар лёгка параіў:

— Дзэрціраў, членаў партыі, з уліку не здымаць. Не падпарадкоўваюцца дысцыпліне — выключаць. Такія байцы нам не трэба!

Вось гэта і прымусіла Пыльчанку вылезці зноў і горача, амаль абурана аспрэчыць:

— А завошта выключачь, Лявонцій Мікалаевіч? Вызджаюць, як правіла, маладыя. У каго дзеці. Рагуюць дзяцей. Завошта выключачь?»

І тут жа атрымаў адказ, «суровы і абразлівы:

— Вам хочацца выехаць? Можам памагчы!»

Пасля гэтага Пыльчанка канчаткова расчараваўся ў кіраўніку рэспублікі.

Варта зазначыць, што сам пісьменнік, гаворачы пра часы сваёй працы над раманам, адзначаў: «Калі я ўвёў у раман прадстаўніка верхняга эшалона ўлады, то — дзіва! адкуль узлася злосьць у абмалёўцы гэтага персанажа. Не заводзіўся, захоўваў аб'ектыўнасць, рэалістычнасць, і ўсё-такі Лявонцій Мікалаевіч (першы герой без прозвішча) напісаны злосьна»¹. Сапраўды, у аўтарскай характарыстыцы Дырэктара ў «Злой зорцы», пры ўсёй рэалістычнасці гэтага вобраза, нямала сарказму. Думаецца, злосьць пры абмалёўцы гэтага персанажа з'явілася не па невядома якой прычыне. Хутчэй за ўсё, яна вынікала з разумення мастаком слова той непрыгляднай ролі, якую адыграў гэты кіраўнік рэспублікі ў часы, калі над яе насельніцтвам навісла вялікая небяспека. Няхай ён не мог яе прадухіліць, але меў дастаткова ўлады, магчымасцей, каб істотна зменшыць страты ад яе. Ды не зрабіў таго, што мог і мусіў зрабіць.

Урэшце, Лявонцій Мікалаевіч не толькі ўвасабленне, але і прадукт камандна-адміністрацыйнай сістэмы, якая сфармавалася задоўга да яго прызначэння на высокі пост. Калі прыгледзецца, тыя ж метады кіраўніцтва выкарыстоўваюць партыйныя і савецкія работнікі на ўсіх узроўнях улады — ад рэспублікі да раёна. Яны цвёрда засвоілі ісціну, дасціпна сфармуляваную ў шырока вядомым выслоўі «Ты начальнік — я дурань, я начальнік — ты дурань». Не хочаш страціць пасаду і прывілеі — маўчы і рабі тое, што загадана. Не — вінаваць сябе самога. «Занадта разумныя» зазвычай на доўга пры ўладзе не заставаліся. Не дзіва, што квітнелі падхалімаж, падсуджанне, даносы. І не дзіва, што міністры, якія прыехалі «на дапамогу» Пыльчанку «глядзелі на гаспадара шырока расплюшчанымі вачамі. Па-першае, здзіўляла яго незалежнасць — ніякай лісіліваці перад наменкатурнымі тузамі. Праўда, яны не непасрэдня яго начальнікі, але ж прывыклі, што на раённым узроўні іх сустрэкалі з сагнутымі шыямі». А міністр аховы здароўя на пытанне Пыльчанкі, навошта ён сюды прыехаў, калі нават дазіметра, не кажучы пра што іншае, не прывёз, на поўным сур'ёзе гаворыць:

«— Тут вы... пацэлілі, як кажучы, у яблычак. Але не ў мой. Не. У таго, хто вось так, па-пажарнаму, кінуў нас сюды. Дзе яго ўзяць, дазіметр? Зубную шчотку не паспеў захапіць».

Тое ж, уласна, назіраем на вобразе першага сакратара райкама партыі Пятра Міхайлавіча Сінякова. Далёкі родзіч Дырэктара, чалавек разумны і амбітны, ён дасканала засвоіў наменкатурныя «правілы гульні». У пачатку рамана Сінякоў, каб не наклікаць на сябе

¹ Шамякін, І. Роздум на апошнім перагоне... — С. 150.

небяспеку страціць пасаду, ухляеца ад таго, каб адназначна адобрыць правільныя па сваёй сутнасці рашэнні Пыльчанкі, як у эпізодзе з выдзяленнем кватэры шматдзетнай сям'і, пра які мы гаварылі раней. Калі што — я ні пры чым, не мая ініцыятыва. Сутнасць яго тактыкі — па магчымасці застацца з боку ад таго, што можа выклікаць незадавальненне начальства. Гэта відаць і з гісторыі «ўдзелу» Сінякова ў выселлі сына Пыльчанкі. І з эпізоду, калі на другі дзень пасля аварыі пабачыўшы першыя дадзеныя аб радыяцыі і нічога не зразумеўшы ў іх, ён раптам узлаваўся на начальніка штаба грамадзянскай абароны раёна: «У вас ёсць права ў незвычайных абставінах даваць любы сігнал. Давайце! А мы будзем выконваць! — сказаў на поўны голас...» Па форме — правільна, на самай справе — рашэнне мусіў прымаць ён сам.

Не раз і не два пачуе ад яго «анархіст» Пыльчанка: «Ды нам голавы здымуць за такую паніку! А мне галава яшчэ патрэбна. Не знаю, як вам». Ён лічыць, што яго пасада дае права павучаць, а часам і карэкта, але адчувальна «ставіць на месца» гэтага няўрымслівага старога, якога не лішне было б і куды-небудзь перамясціць. Аднак, калі тэрыторыя раёна аказалася забруджанай, для Сінякова пачаліся вельмі няпэўныя часы. Паспрабуй адгадай, як ацэніць начальства тваю працу ў гэтым надзвычайным становішчы. Не зробіш таго, што, як потым акажацца, трэба было зрабіць, хоць ніякіх указанняў не было — кепска, «перастараецца», на думку начальства, — не лепш. У кожным выпадку віна на табе, а потым і аргвывады...

Фактычна і ў новых умовах ён выкарыстоўвае ранейшую тактыку — застацца ні бы збоку, практычна даверыўшы весці рэй ва ўсіх справах Пыльчанку: калі што, я ні пры чым. Адзінае, пра што просіць яго — не заядацца з начальствам, бо гэта пашкодзіць і яму, Сінякову. А для яго кар'ера даражэй за ўсё.

Зразумела, што і Сінякоў часам можа дзейнічаць без аглядакі на начальства. Так, ён аддае распараджэнне эвакуіраваць з раёна дзяцей і цяжарных жанчын яшчэ да таго, як такое рашэнне было прынятае ў вобласці. Ды ненадоўга стае яго рашучасці... Баючыся, што яго могуць западозрыць у дзэзерцірстве (аднойчы з Міністэрства ўнутраных спраў пацікавіліся, ці праўда, што Сінякоў з'ехаў з раёна дзве гадзіны таму), нават уласных дзяцей не адправіў у эвакуацыю. Калі ўражаны Пыльчанка пацікавіўся прычынай таго, Сінякоў адказвае:

«— А што скажучь? І так — чулі? — якія званкі, якія размовы? Між іншым, кажучь, што і ваша жонка і нявестка зніклі.

— Мае не зніклі! А дзяцей... дзяцей мы вывозім! Па загаду начальства, калі ты такі правільны. Што ж ты сваіх падстаўляеш

пад нукліды? Трус! Няшчасны кар’ерыст. Свяцейшым за каго хочаш быць?» — ускіпае Пыльчанка. І тут жа дае сваю машыну, каб адправіць жонку і дзяцей Сінякова да яе бацькоў на Віцебшчыну, за што той быў вельмі ўдзячны.

Адносіны паміж Пыльчанкам і Сіняковым быццам наладжваюцца. І менавіта з Пыльчанкам, нічога не ўтойваючы, гаворыць Сінякоў пра сваю бяду — сям’я можа разваліцца, жонка не пагаджаецца вярнуцца з дзецьмі, як яна кажа, у рэактар. А пераехаць яму да сям’і — праблема: «Вам смешна. А мне... для мяне гэта канец кар’еры. Столькі вучыўся! Так стараўся! Хто паверыць, што я ўласную жонку не магу пераканаць? Кожны з іх падумае: знайшоў прычыну, каб уцячы. Адпусцяць, канешне. Але куды? На якую пасаду?» Прапанова Пыльчанкі пагаварыць з Аляксеем, як завуць яны між сабой сакратара абкама партыі, між тым выклікае ў Сінякова пачуцці вельмі неадназначныя: «“Узрадаваўся. Ёсць магчымасць заняць маю пасаду. А прыкідваўся святым», — падумаў самалюбівы малады сакратар, які толькі пазнаў смак улады. І стала яму да болю шкада сябе. Сам сябе асудзіў, аднак усё роўна адчуў непрыязь да гэтага старога зубра... Але выйсця не было. [...] На размову з Аляксеем не хапала пораху, баяўся страшнага слова «дзэрцір» і вельмі нізкай пасады, ды і тую дадуць у якой-небудзь Карме, дзе выяўлена не меншая радыяцыя; начальства, калі незадаволена, умее рабіць каварныя хады». Цікава, што тое самае пра намеры Пыльчанкі падумаў і сакратар абкама партыі, калі той пачаў пераконваць яго ў неабходнасці перавесці Сінякова ў чысты раён. І прама спытаў: «Табе хочацца заняць яго пасаду?». Больш за тое, западозрыў Уладзіміра Паўлавіча ў намеры таксама ўцячы, калі той сказаў, што яму ўжо пара б і сваю пасаду здаваць, а не займаць чужую. Што ж, правілы гульні ў гэтай сферы сакратар абкама ведае не горш за Сінякова.

Вельмі адметны ў рамане і вобраз сакратара райкама камсамола — памочніца і рэзерва партыі — Плечкі. «Хлопец не вызначаецца розумам, але выдзяляецца адзеннем: заўсёды, зімой і ўлетку, у цёмных касцюмах, старанна адпрасаваных, вычышчаных (пасля палявых дарог!). Плечка заўсёды чысценькі, прылізаны, але, павітаўшыся з ім, Уладзімір Паўлавіч адчуваў жаданне памыць рукі.

Адзін Плечкаў талент падабаўся — адменны танцор, арганізатар ансамбля танцаў...; ансамбль славіўся ў вобласці, і начальства, не толькі камсамольскае, цаніла сакратара райкама. Плечка ганарыўся гэтым: не аднымі лекцыямі прыцягвае моладзь», — гаворыцца пра яго ў пачатку рамана. Уласна, такога тыпу камсамольскія работнікі ў раёнах сустракаліся не так і рэдка. Умее хлопец ці дзяўчына нешта

рабіць з таго, чым можна зацкавіць моладзь і «прагрымець» на рознага роду мерапрыемствах, можа хоць неяк праводзіць палітычную асвету — што яшчэ трэба? Ёсць чым пахваліцца перад вышэйстаячымі інстанцыямі. І раённае начальства задаволена, і вышэйшае. А што з сябе ўяўляе гэты работнік як чалавек — да гэтага часам не надта прыглядаліся.

Што да разумовых здольнасцей Плечкі, то яны выразна выяўляюцца і ў тым, які падарунак ён урачыста ўручае Глебу і Ірыне на рэгістрацыі іх шлюбу — вялікі бюст Карла Маркса. Недарэчна для вяселля, але затое вельмі «ідэйна». Не менш «ідэйнае» і яго віншавальнае слова да маладых — напамін аб адказнасці перад дзяржавай, партыяй, камсамолам. Дый паводзіны яго на самім вяселлі, калі ён сваім тостам ды танцамі з сястрой нявесты, якая падабалася Барысу, «завёў» яго да такой ступені, што той перакінуў Плечку цераз плот, разумнымі назваць цяжкавата.

Як адзначае аўтар, меў Плечка «дурную рысу — рабіць на злосць: ах, ты так, дык я вось гэтак!». З-за таго і нарываўся на непрыемнасці, з-за таго і помсціць пачаў. Тут розуму хапіла — і міліцыянерам выпіўшага Барыса на стадыёне падказаў забраць, і пісьмо ў часць «арганізаваў» не ад сябе, а ад імя членаў бюро, быццам надта абураных п'янствам і хуліганскімі паводзінамі Барыса. Гэта ж трэба — публічна збіць сакратар райкама камсамола. Ведае Плечка, што на такое вочы не заплюшчаць. А Барысаву маці, Вольгу Андрэеўну, што прыходзіла да яго прасіць не пісаць такіх лістоў, пераконваў у тым, што і не збіраўся нічога падобнага рабіць. Каментарыі, як той казаў, залішнія. І такі вось Плечка, магчыма, з цягам часу паднімецца па службовай лесвіцы, будзе вырашаць лёсы людзей.

Што і казаць, маральнае аблічча кіраўнікоў, за выключэннем хіба Пыльчанкі ды Пустахода, мякка кажучы, не прываблівае. Аднак заўважым, што духам камандна-адміністрацыйнай сістэмы прасякнута жыццё ўсіх пластоў грамадства. Практычна ніхто з жыхароў раённага цэнтра, вёсак нават не спрабуе даведацца дакладны ўзровень радыяцыі ў іх мясцовасці. Яны мусяць даверыцца мудраму кіраўніцтву, якое пра іх, безумоўна, паклапоціцца. Сказалі выязджаць — выехалі, заставацца — засталіся. Залішняя цікаўнасць небяспечная, зашмат ведаць — таксама.

У гэтым плане паказальны эпізод, у якім Віктар Ёрш расказвае сваёй жонцы Лізе, як ён адвозиў Глеба з сябрамі на станцыю. Даведаўшыся ад мужа, што там адбываецца нешта незвычайнае, што адзін з сяброў Глеба, уцякаючы адтуль, нават кінуўся ў ваду, баючыся, што Віктар паедзе на маторцы без яго, але нічога пэўнага пра пры-

чыну сваіх уцёкаў не сказаў, Ліза загадвае: пра ўсё гэта — «нікому ні слова. [...] А то прыпішуць табе выдачу ваеннай тайны...» Адно дазволіла пра ўсё расказаць Пыльчанку ды Пустаходу. Як гэта ні парадаксальна, сакрэтнасць застаецца непарушным правілам нават у часы, калі ўсім як ніколі трэба было мець яснае ўяўленне пра тое, што адбываецца. Нават акадэміку Мартынюку вайскоўцы адмаўляюцца паведаміць вынікі замераў узроўню радыяцыі. І Глеб, інжынер АЭС, «даваў падпіску аб захаванні тайны; на атамнай было засакрэчана нават тое, што ў інстытутах вучылі студэнты з усяго свету, з усімі колерамі скуры».

Дорага абыходзілася гэтая сакрэтнасць людзям. І тым, што, як і Глеб, добраахвотна засталіся на станцыі, і тым, не дасведчаным у ядзернай фізіцы людзям, якіх прыслалі працаваць у зоне. Ёсць у рамане эпізод, у якім расказваецца, як маці і Глебава жонка Ірына адправіліся наведць яго на станцыю. Там, калі Ірына, урач, пачала пытацца сваіх калег пра ўзровень радыяцыі, тыя проста разбегліся ад яе. І яна зразумела, чаму: «Мама! Ім забаранілі даваць даныя. Чаму? [...] Павел (афіцэр, які быў у зоне і дапамагаў ім дабрацца да станцыі.— М. К.) абураўся, што салдаты годыя. Сказаў: па паўсотні рэнтген яны хапаюць. [...] Калі ён завысіў у пяць разоў, то і такая доза вельмі небяспечная. [...] Што робяць людзі, якія кіруюць гэтым? Гэта ж забойства!» Але знешні выгляд ды словы Глеба, узяты ім адпачынак, на нейкі час прытушылі трывогу. Глеб гаворыць, што перад імі выступалі вучоныя, медыкі, праяснілі абстаноўку. Што ў іх ёсць усё неабходнае, каб уберагчыся ад небяспекі. Але ён «казаў маці і жонцы тыя словы, якія казалі яму. Ён не верыў ім, як і большасць яго таварышаў, што добраахвотна пайшлі... штодня, няхай і па гадзіне, ідуць на ўтайманне атамнай стыхіі. Але словы гэтыя мелі магічную сілу — што заклінанне, што гіпноз. Імі можна супакоіць людзей, народ. І імі карысталіся палітыкі, вучоныя. Імі карыстаўся і Глеб. Але ж яму трэба супакоіць блізкіх людзей — маці, жонку». Супакойваў і іх, і, магчыма, сябе. Бо таксама наўрад ці ведаў сапраўднае становішча спраў.

Глеб — чалавек сціплы, далікатны ў адносінах з людзьмі. З дзяцінства не рабіў нейкага істотнага клопату бацькам, вызначаўся пастаянствам ва ўсім, у тым ліку і ў каханні, як і яго жонка. Да вяселля, пакуль вучыліся, пяць гадоў сустракаліся толькі на канікулах. «Не па-сучаснаму», — як зазначае яго бацька. Нездарма маці напачатку апасаецца, што жонка будзе з Глеба вяроўкі віць. Ды разам з тым ён можа праявіць нечаканую цвёрдасць, калі перакананы ў слушнасці таго, што робіць. Пачуццё абавязку ў ім моцнае, яно, перш за ўсё,

прымушае яго пакінуць уласнае вяселле, каб пры патрэбе дапамагчы ў ліквідацыі аварыі на станцыі. Тое ж пачуццё абавязку не дазваляе яму пакінуць станцыю, хоць і разумее, вядома, што гэта небяспечна. «Я сакратар камсамольскай арганізацыі. Дзедзіраў без мяне хапае. Разбягаліся, што зайцы. Як Вася Гмыр, дружок мой на вяселлі. Я так не магу. Чаго баяцца? Я ж не адзін тут. Нас тысячы. Бачылі, колькі салдат? Генералы. Чым яны горшыя? Многія ўцяклі. Але колькі просіцца сюды?»

«Сюды» ён вернецца і пасля кароткага адпачынку, пакуль не трапіць на абследаванне ў Кіеў. Устрывожаным бацькам, якія тут жа прыехалі ў бальніцу, ён скажа, што нічога не здарылася, гэта планавае абследаванне. Дзеля іх спакою ён не скажа праўды: прывезлі сюды яго на «хуткай дапамозе» з дзяжурства, калі ён страціў прытомнасць. Пасля абследавання Глеб звальняецца са станцыі, едзе да жонкі. Але неўзабаве зноў апынаецца ў бальніцы. Тут, у радыялагічным цэнтры, ён даведваецца пра нараджэнне сына. Атрыманая вялікая доза радыяцыі не прайшла бяспледна, лячыцца давядзецца, на думку спецыялістаў медыцыны, доўга. Але наколькі дакладны іх прагноз? Урачы яшчэ далёка не ўсё ведалі пра ўздзеянне радыяцыі на арганізм чалавека.

Тое, што адбылося з Глебам, відаць, змяніла яго погляды на жыццё. «На чорта мне той прафесар! Ты не знаеш, колькі іх тут было, прафесараў. Нашых, з Масквы. Аўстрыец быў... Колькі іх на нас абароняч дысертацыю!» — гаворыць ён маці. Як відаць, уласная будучыня не ўяўляецца яму ў ружовым святле. Асаблівых надзей на медыцыну ў Глеба няма, ён разумее — на іх будуць вучыцца лячыць тыя хваробы, якія яны займелі ад радыяцыі. Міжволі прарываецца ў яго словах тое, што, можа, разумеў і раней, ды маўчаў, ці да чаго дайшоў сам пад удывам падзей апошняга часу: вытокі асабістай бяды пацыентаў радыялагічнага цэнтры — у парадках, якія ўсталяваліся ў дзяржаве. Праўда, Глеб не гаворыць гэтага наўпрост, але гэтая думка вынікае з яго слоў: «Дзе ён, бацька наш? Выбівае дазіметры? — Іранічна пасміхнуўся. — Быццам у дазіметрах ратунак». І далей — пра суседа па палаце: «Ён з нашага раёна, трактарыст з «Партз'езда». Сеяў у той дзень. І на другі. І на трэці. Гналі план да Мая. Вось так і гналі планы», — Глеб як бы адводзіў размову ад сябе».

Ахвярай гэтых парадкаў становіцца і старэйшы брат Глеба Барыс, вайсковы лётчык, які ўжо паваяваў у Афганістане. Непасрэдна ўдзел у баявых дзеяннях, відаць, канчаткова пазбавіў яго ад ілюзій гуманістычнай сутнасці «інтэрнацыянальнага доўгу». «— Не трэба мяне хваліць. Абрывла слухаць — доўг, доўг... — Ён стрымліваў

сябе, каб не сарвацца на крык...— Нікому я там не быў павінен. І мне ніхто. І ні ад каго мне нічога не трэба. Не доўг я адываў. Я паліваў агнём... людзей! Пасля адной атакі я адмыць сябе не магу... дагэтуль... Дзіця баюся па галаве паглядзіць»,— узрываецца Барыс на вяселлі Глеба і Ірыны, калі Плечка прапануе тост за брата жаніха, героя-інтэрнацыяналіста. Заўважым, аднак, што гэта адзіны выпадак, калі Барыс выказваецца так адкрыта. Бо шкада бацькоў, якія непакояцца за яго. Дый мала хто можа пагадзіцца з такой ацэнкай гэтай вайны. Адны — бо не ведаюць праўды і яшчэ вераць афіцыйнай прапагандзе. Іншыя, як армейскія палітработнікі ды асабісты, — па абавязку службы.

Ды і сам Барыс такая самая шрубка ў механізме дзяржавы, як і ўсе іншыя. І мусіць жыць па агульнапрынятых правілах. Зразумеўшы, што паклёпніцкі ліст пра яго паводзіны на братавым вяселлі не застанеца без сур'ёзных наступстваў, Барыс піша рапарт з просьбай накіраваць яго ў Афганістан яшчэ на адзін тэрмін. Чым матывуецца такое рашэнне, у рамане не гаворыцца. Можна хіба меркаваць, што Барыс не мог пагадзіцца з тым, што будзе пакараны за канфлікт з такой нікчэмнасцю, як Плечка. Не мог паступіцца ўласнай годнасцю, гонарам лётчыка, баявога афіцэра. Афганістан — адзінае, што магло выратаваць ад прыніжэння. Барыс ведаў — ніякіх грахоў не прыпомняць чалавеку, які добраахвотна пойдзе туды, на вайну. Наадварот, будуць бачыць у ім героя.

Чалавек з немалым самалюбствам, нярэдка рэзкі, безаглядны ў сваіх учынках і ацэнках, Барыс у той жа час верны сябра, клапоціцца, наколькі гэта можна, пра сваіх бацькоў, каханую. Ён робіць усё магчымае, каб дома не даведаліся, што ён зноў апынуўся ў Афганістане. Яго ранейшыя саслужыўцы перасылаюць лісты з Афганістана ва ўкладзеных у іх падпісаных Барысам канвертах са зваротным адрасам былой сваёй часці, каб не здагадаліся, што лісты прыходзяць з-за мяжы.

На апошнім у сваім жыцці баявым выльце, заўважыўшы ракету, што ішла следам за машынай вядучага, кінуўся ёй наперахоп, «гатоўны падставіць сябе, хоць разумеў, што позна ўжо». І збіты ён быў, калі, помсцячы за сябра, знішчыў ракетную ўстаноўку, з якой была пушчана ракета ў самалёт яго вядучага. На варажай тэрыторыі Барыса апанавала натуральнае жаданне выжыць, вярнуцца да родных, да каханай. Ды ён разумее, што да сваіх не дойдзе — далёка, а заду ўжо пагоня. Недалёка — мяжа з Пакістанам, туды ёсць надзея дабрацца. Гэта — адзіны шанс застацца жывым. Але ж няпроста далося яму рашэнне ісці туды. Прага жыцця ўступае ў супярэчнасць з пачуццём абавязку. Пакістан — краіна капіталістычная, выхад туды савецкага

афіцэра на радзіме могуць расцанць як здраду. «Калі прачынаўся ўначы, успамянаў сны, у якіх шукаў сваіх, — раздзірала душу сумненне: а ці тое ён надумаў? Ці не ад ганебнай баязлівасці ён здаецца? Але ж не ворагу свайго народа ён здаецца!

У даліне сумненне змоўкла. Усё перамагла прага жыцця, перакананасць у сваім праве на жыццё. Не толькі ж дзеля сябе ён гэта робіць — дзеля маці, дзеля маці будучых дзяцей сваіх. І дзеля іх, дзяцей!

— І дзеля цябе, мая Радзіма! Хіба патрэбна камусьці мая смерць? Ворагам. Але я не дам ім гэтай радасці».

Можна, зразумела, па-рознаму паглядзець на такія разважанні Барыса. Але ў той сітуацыі ён, бадай, меў рацыю: ахвяраваць жыццём дзеля абароны ад ворага сваёй Радзімы — гэта адно. А ўдзел у бруднай, як яе называе сяжант Гаркуша, вайне, змаганне за інтарэсы той ці іншай палітычнай групы ў чужой краіне — рэч зусім іншая. Ды ўчычы ад гэтай вайны за пакістанскую мяжу Барысу не ўдалося...

У той момант, калі яго забілі душманы, маці Барыса, Вольга Андрэўна, ні то ў сне, ні то ў трызненні убачыла гэта. Матчыным сэрцам убачыла...

Вобраз Вольгі Андрэўны — адзін з цэнтральных вобразаў у рамане. У ім, як і ў вобразах многіх іншых жанчын у «Злой зорцы» — нявесткі Пыльчанкаў Ірыны, яе сяцёр Тамары Пустаход і Лізы Ёрш, увасобленыя найлепшыя рысы беларускай жанчыны. Розныя гэтыя людзі паводле ўзросту, жыццёвага досведу, характару, прафесій. І адначасова вельмі блізкія па сваёй чалавечай сутнасці. Сэнс жыцця для Вольгі Андрэўны заключаецца галоўным чынам у клопатах пра сваю сям'ю. Пра мужа, для якога яна — не проста жонка, але і надзейны сябра і дарадца. Пра дзяцей, даражэй за якіх у яе няма нічога на свеце.

Яна клапоціцца пра мужаў аўтарытэт у людзей, не хоча, каб яны пра яго дрэнна думалі. Таму і не дазваляе яму дамовіцца з кухарам і афіцыянткай рэстарана дапамагчы падрыхтавацца да Глебава вясельля — «вазьмі за самую высокую аплату, а людзі скажуць бог ведае што; гарадок, што сяло, усе пра ўсіх ведаюць, а тым больш пра старшыню». І сама стараецца быць, як усе: «З чорнага хода ў магазін ні разу не зайшла, катэгарычна адмаўлялася». Сама трымала ў парадку немалы агарод, збірала някепскія ўраджай, і «ціха і непрыкметна... раздавала невядома каму плады сваёй рулівай працы, раздавала часам так, што ў зімовы час, калі гародніна знікала ў крамах райспажыўсаюза, — у доме не заставалася цыбуліны, зубка часнаку, праўда, квашанай капусты заўсёды хапала».

Але найбольш хвалюецца яна за дзецяў, няхай ужо і дарослых. Для маці дзеці заўсёды малыя. Непакоецца пра Глеба, які працуе на

атаманай электрастанцыі, — гэта ж небяспечна. Раўніва прыглядаецца да нявесткі, стараючыся зразумець, ці добра будзе сыну жыць з ёй. А калі ён доўга (бо адключана сувязь) не тэлефануе са сваёй станцыі пасля аварыі, разам з яго жонкай накіроўваецца да яго, каб пабачыцца. І як толькі Глеб трапляе ў бальніцу, ляціць да яго, каб даведацца, што і як, хоць нечым дапамагчы. Спрадвечнае імкненне маці абараніць дзіця ў ёй вельмі моцнае. Ды не ў яе сілах справіцца з бядой, якая пагражае сыну. Яна гаворыць мужу, калі той хацеў неяк супакоіць яе: «Ты верыш прафесарам? Памрэ Глеб», — і зарыдала».

Не менш хвалявалася і за Барыса, асабліва ў часы яго «камандзіроўкі» ў Афганістан. Калі Тамара Пустаход спыталася ў яе, ці страшна, калі сын ваюе, Вольга Андрэўна гаворыць: «Што ты дзяўчынка мая, не тое слова — страшна. За год я ніводнай ночы не паспала па-чалавечы... пасівела. Часам Валодзю... Уладзіміра Паўлавіча ненавідзела, што ён можа спаць...» Здаецца, бяда прайшла міма. Узнікаюць надзеі на шчасце для сына з Тамарай, якая спадабалася і Барысу, і яго бацькам. Ды неўзабаве «страх за Барыса загарэўся з новай сілай». Успомніла раптам маці, як хітра адводзіў вочы Плечка, калі прасіла яго не пісаць ліст у Барысаву часць. А неўзабаве здагадалася, што сын зноў там, на вайне. А потым — гэты ні то сон, ні то трызненне, калі яна як наяве ўбачыла, як яго забілі. Трагедыя сыноў — трагедыя маці. Сэнс жыцця страчаны, і неўзабаве Вольга Андрэўна памірае.

Шмат у чым падобная да Вольгі Андрэўны і Глебава жонка Ірына, якой таксама хапіла трывог з-за аварыі. Ужо на вяселлі, калі Глеб, пачуўшы пра здарэнне на станцыі, сабраўся ехаць туды са сваімі сябрамі, Ірына гаворыць, што баіцца за яго. «Ты забываеш, што я ўрач. Я праслухала немалы курс аховы ад радыяцыі. І лячэння», — тлумачыць яна. Пачуўшы ж урадавае паведамленне пра аварыю, пра пашкоджанне рэактара, Ірына зразумела, што небяспека ёсць, і немалая. «Хлусы! Божа мой, якія хлусы!» — ацэньвае яна гэтую інфармацыю «вярхоў». І ў маці, і ў жонкі ўзнікае адна думка:

«— А Глеб там. Глеб там! — з болем і страхам вырвалася ў Ірыны.

— Глеб там, — шэптам, як баючыся, што пачуе тая сіла, што пагражае сыну, вымавіла Вольга Андрэўна».

А назаўтра Ірына абвешчае ёй: «Мама! Я паеду туды...» І яны едуць, бо і маці адчувае, па сутнасці, тое ж, што кажа ёй Ірына: «Мама, я не магу чакаць. Не за гарамі ж гэта, не за марамі. За дзень дайці можна... А мы нічога не знаем: што там? што з ім?»

Не ісці яна не можа, хоць і шмат чым рызыкуе. Яна цяжарная, пра што пакуль не здагадваецца свякроў. Дарога, а тым больш радыяцыя могуць шкодна адбіцца не толькі на яе здароўі, але і на здароўі

будучага дзіцяці, што яна, як урач, безумоўна, ведае. Але не ідзе на штучнае перарыванне цяжарнасці, што ў той час рабілі многія, а аперацыі гэтыя і рэкамендавала, і праводзіла сама Ірына, урач-гінеколаг. У часе адной з іх яна самлела, бо адчула сябе злачынцам. «Я не магу выкідваць іх у памыйнае вядро. [...] Хто гэта выдумаў... рэкамендаваць абарты? Чаму нас было не вывезці ў першыя ж дні? [...] Але я не магу пайсці на аборт. Не магу! Мама! Я лепш памру... Я звар'яцею. Каб маё дзіця — у вядро! [...] Я самлела каля стала... [...]» «Я выбрала спецыялізацыю, каб памагаць нараджэнню жыцця... Божа мой! Хіба я думала калі? Пяць забойстваў за дзень... [...] Я ж забойца! Забойца дзяцей»,— гаворыць яна Вользе Андрэеўне.

Дзіця нарадзілася, здаецца, здаровым, але ж хто ведае, ці не выявіцца ўплыў радыяцыі пазней. «Ах, мама. Я супакоюся тады, калі Валодзька (сын Ірыны.— М. К.) жэніцца і ў яго народзіцца нармальнае дзіця»,— гаворыць яна свекрыві. Не дае ёй спакою і будучыня сына, і цяжкая хвароба мужа. Як складзецца далейшае жыццё сям'і — невядома.

Яшчэ больш трагічны лёс Ірынінай сястры Лізы Ёрш. Яна, старэйшая дачка Пустаходаў, даярка, маці траіх дзяцей, была, як жартаваў бацька, галоўнакамандуючай у іх сям'і. І, вядома, у сваёй: «Мужа свайго, механіка, яна трымала пад пятой, сама так казала, і ён не прарэчыў, хоць з-пад улады, як высветлілася, выходзіў нярдэка». Жылі някепска: «Дом іх, палац у параўнанні са старой бацькавай хатай, збудаваны на бацькавай сядзібе, у канцы гарода, на беразе кароткай рачулкі з маляўнічымі вербамі. Хлеў, свіран, лазня — новыя, дыхтоўныя, хоць і пачарнелыя ўжо — былі агульныя; хлеў не пуставаў: каровы трымалі і сам старшыня і сям'я дачкі, былі і свінні, качкі, куры». І ўсё гэта, нажытае мазалём, давалася пакінуць. Як па нябожчыку галосіць Ліза па хаце, пакідаючы яе. Пыльчанка бачыць, што ў яе «страшныя вочы, непрытомныя, несвядомыя. Такіх вачэй ён не бачыў. Бачыў страх. Але гэта не страх ці не проста страх, тут такое пачуццё, якому, напэўна, няма вызначэння і ў псіхіятараў».

Плакала Ліза начамі, успамінаючы былое жыццё, і тады, калі разам з бацькамі яе сям'я апынулася на новым месцы жыхарства. Плакала, ды абжывалася разам з імі на новым месцы — жыць трэба. Дарослыя пайшлі тут жа працаваць на ферму, і працавалі так, што людзі ледзь не ў чараўнікі іх запісалі, калі неўзабаве рэзка выраслі надоі. У агародзе ўсё пасеялі-пасадзілі. Хату самі сабе пачалі будаваць, не чакаючы, калі будзе пабудаваны закладзены для перасяленцаў пасёлак. Павагу ў людзей набылі за сваю працу. Здавалася б, аджыла і Ліза: «...весялела, завінеў яе смех, загучэў загадна голас у старэнькай».

але па-пустаходаўску дагледжанай хаціне». Ды, выдаць, не пазбылася канчаткова адчаю ад нядаўніх бед. І вырваўся ён на волю, калі аднойчы старшыня калгаса Карака не даў Лізе каня паскарадзіць бульбу. Баяўся, што стары Пустаход, старшыня эвакуіраванага перадавога калгаса, зойме яго пасаду, а таму стараўся цішком шкодзіць гэтай сям’і. Сказаў, што ўсе коні занятыя.

Ліза ведала, што гэта няпраўда, і адчула сябе глыбока абражанай. Як значае аўтар, старшыня даў бы каня, калі б яна папрасіла «як просяць жанчыны, уніжана... [...] «Але Ліза не магла прасіць. Ёй і ў галаву не магло прыйсці, што можна адмовіць у такой дробязі. Ёй, адной з лепшых даярак у раёне. [...] Многа гадоў яна бачыла павагу, чула пахвалу не ад такіх людзей, як гэты Карака-паскарака. Безумоўна, гэта пецціла яе самалюбства. Маючы характар, яна ўладарыла не толькі ў сваёй сям’і, але і ў бацькавай... [...] І раптам ёй адмовілі... У чым! Каня яна не заробіла, не заслужыла!.. Абразы, крыўда болей і гневам ударылі ў патыліцу, у сэрца. Ажно зялёныя мухі зароіліся ў вачах». У такім стрэсавым стане яна сама запрагаецца ў барану і пачынае скарадзіць... І не знайшлося нікога паблізу, хто яе супакоіў бы, спыніў. «Хуткая дапамога» не давезла яе да бальніцы — інфаркт.

Смерць Лізы стала вялікім горам для яе мужа і дзяцей, сяцпер, састарыла яе бацькоў. Ніхто з кіраўніцтва раёна не асмельваецца звяртацца да Івана Іванавіча Пустахода з прапановай узначаліць месцовы калгас замест Каракі — «адцягвалі, давалі чалавеку ачуняць ад гора, бачачы, як ён здаў... Ды калі Пыльчанка і зрабіў урэшце такую прапанову, Пустаход адмовіўся: «Які з мяне цяпер камандзір? Паснедаць забываюся. Паеду я адзін. З сям’ёй, канешне. Не магу я тут. І Маша не можа». Скруціла чалавека гора.

Цяжка перажывае смерць Лізы і Пыльчанка. І не толькі таму, што ставіўся да яе, як да роднай. Яго ахапіў страх: «Страх — што Ліза пачала лік ахвяр ад катастрофы. Ніякі следчы не звязваў бы яе смерць з аварыяй. Маўляў, вельмі ўскосная сувязь. А для яго прамая. [...] З жахам думаў: хто наступны? Страшная гэта думка. Таму, можа, і плакаць хацелася — не толькі па Лізе, па будучых невядомых ахвярах. Чаму невядомых? Вельмі вядомых».

У герояў рамана іншы раз з’яўляецца адчуванне надыходу канца свету, што назіралася і ў рэальным жыцці таго часу. Звыклы свет перайначыўся, усё ў ім, што давала чалавеку жыццё: паветра, вада, ежа, сама зямля і ўсё, што на ёй ёсць, — становіцца цяпер небяспечным. Асабліва выразна выяўляецца гэта, бадай, у эпізодзе падарожжа Вольгі Андрэеўны і Ірыны на станцыю да Глеба. «Увайшлі ў сяло і спыніліся, уражаныя і спалоханыя. Казаў Ірынін бацька, што

украінскія сёлы вакол станцыі эвакуіравання. Але неяк не унікалі яны ў сэнс слоў, у сутнасць іх, не здолелі, напэўна, уявіць, што ж гэта такое — населены пункт без насельніцтва, без адзінай жывой душы. У той міг і поле, якое яны перайшлі, раптам здалося страшным, небяспечным сваёй таямнічай невядомасцю, сваёй спустошанасцю, дзе будучь расці, спець жыта, ячмень і дзе ніхто не ступіць, каб скасіць іх. [...] Яны ішлі па доўгай вуліцы, як праз могілкі. Ішлі моўчкі, быццам вакол было пахавана не нажытае людзьмі дабро, а стаялі дамавіны з самімі жыхарамі гэтых хат, гарадаў і гародчыкаў». І ўсё тут пагражае смерцю. Нельга паглядзіць сабачку, які чудам застаўся ў сяле, нельга ісці басанож, нельга нават напіцца з калодзежа — небяспечна:

«— Я нап’юся, мама.

— Не пі, Ірыначка.

— Божа! Як у казцы. «Не пі, Іваначка».

— Як у казцы. Як у казцы, Ірыначка. У страшнай.

— А дзе ж нам напіцца?

— Пацярпі, дзіцятка. Можа, выйдзем да людзей.

— Я халадзею ад гэтых слоў. [...] «Можа, выйдзем да людзей».

А можа здарыцца, што будзе блукаць чалавек... маці ці дзеці... во па такой апусцелай зямлі і не выйдучь да людзей, бо не застанецца іх, людзей».

Такую ж карціну яны засталі і ў эвакуіраванай роднай вёсцы Ірыны, дзе спыніліся на начле, вяртаючыся з Глебам са станцыі. Не дзіва, што ў гэты велікодны вечар ім прыходзяць у галаву думкі пра канец свету. Вользе Андрэўне захацелася памаліцца, а Глеб зачытвае цытату з Апакаліпсіса: «“Трэці Анёл пратрубіў, і ўпала з неба вялікая зорка, якая гарэла падобна свяцільніку, і пала на трэцюю частку рэк і на крыніцы вод. Імя той зорцы — палын...” Разумееш сэнс? Чарнобыль — палын. Дык вось... “і трэцяя частка вод зрабілася палыном, і многія з людзей памерлі ад вод, таму што яны сталі горкія”. Праўду казалі старыя: у Бібліі можна знайсці праоцтвы на ўсе выпадкі жыцця». Ірына ж уключае магнітафон з запісам рэлігійных песнаспеваў.

Адзначым, што і Ірыныны аднасяльчане, пакідаючы родныя мясціны, не спяшаліся садзіцца ў аўтобусы: «Першыя выйшлі старыя, разгарнулі Багародзіцу і запелі малітву. Вось табе і бязбожныя! Малодшыя стаялі за агароджай канторскага двара, як бы адмежаваліся, але стаялі моўчкі, слухалі паважліва, журботна». Што ж, чалавек, нават не рэлігійны, у надзвычайным становішчы, калі невядома, дзе і ў каго шукаць паратунку, міжволі звяртаецца ў думках да нейкіх вышэйшых сіл. Яму трэба мець нейкую, хоць прывідную, надзею на

лепшае, без якой жыццё траціць сэнс. Але настроены чалавек самой прыродай, інстынктам самазахавання на жыццё, а не на смерць. І таму для персанажаў рамана апакаліптычныя настроі — з’ява часовая.

Апавядаючы пра сваёю працу над «Злой зоркай», І. Шамякінзначаў: «Пэўна і ўзрост схіляе да трагедыянага. І агульная атмасфера ў краіне, грамадстве. [...] Напісана трагедыя. Пачынаецца раман вяселлем, канчаецца дзвюма смерцамі — маці і сына. «Гдэ стол был яств, там гроб стоит». Дзяржавінскі радок [...] лёг дакладным эпіграфам»¹. Эмацыйная афарбоўка твора, аднак, вынікае не толькі з адлюстраваных у ім трагічных жыццёвых калізій. У значнай ступені яна ствараецца і чыста, так бы мовіць, тэхнічнымі сродкамі і прыёмамі, найперш кампазіцыйнымі. У прыватнасці — выкарыстаннем супастаўлення кантрастных карцін рэчаіснасці.

Заўважым, што раман складаецца з пяці раздзелаў, першы з якіх рэзка адрозніваецца ад чатырох астатніх паводле сваёй эмацыйнай танальнасці. У кожным з раздзелаў адлюстроўваецца пэўны этап развіцця падзей і лёсу герояў. Так, першы з іх, у якім апавядаецца пра «дачарнобыльскі» перыяд, вяселле Глеба і Ірыны, называецца «Чаканне радасці». Рэзка кантрастуе з ім па настроі наступны, які называецца «Туман». Тут маецца на ўвазе не проста той незвычайны туман, які ахутаў зямлю пасля аварыі, а выкліканае ёю адчуванне няпэўнасці, чаканне не радасці, а бяды, ні памеры, ні спосабы пераадолення якой яшчэ невядомыя. У наступным раздзеле «Аўрал» расказваецца пра перыяд, калі становішча ўжо праяснілася і спешна прымаюцца запозненыя меры па ўратаванні, ды ўжо зразумела, што іх недастаткова. Змест чацвёртага раздзела «У нукліднай зоне» даволі празрыста «прасвечвае» ў яго назве. Менавіта ў «зоне», з якой выехаць цяжка, а жыць не дужа бяспечна, на набыццё чыстых прадуктаў даплочвалі грошы, празваныя ў народзе «грабавымі».

Сэнс назвы апошняга, пятага, раздзела «Гракі не прыляцелі» глыбока сімвалічны. Незадоўга да Барысавай гібелі адзін з аслужыўцаў прапанаваў назваць яго карціну, на якой былі намалёваныя іх самалёты, «Гракі прыляцелі». Гракамі за знешні выгляд лётчыкі называлі свае дагукавыя штурмавікі СУ-25. Але ідэю такой назвы аслужбовец, відаць, па аналогіі «пазычыў» у вядомага мастака А. Саўрасава. На яго карціне — пачатак вясны, прылёт гракоў, адчуванне скорага лета, радасці. У названым жа раздзеле рамана — карціна супрацьлеглая паводле свайго настрою. Не вяртаецца з палёту Барыс, памірае Вольга Андрэеўна, цяжка хворы Глеб, і канца-краю бедам яшчэ не відаць.

¹ Шамякін, І. Роздум на апошнім перагоне... — С. 150.

І. Шамякін — прызнаны майстра пабудовы сюжэта і кампазіцыі. І ў гэтым яго рамане, як і ў папярэдніх, асноўны спосаб арганізацыі матэрыялу — апавяданне «ўсёведаючага» аўтара. Але асноўная нагрузка ў раскрыцці зместу твора прыпадае на вобразы галоўных герояў. Менавіта праз паказ іх паводзін, перажыванняў чытач мае магчымасць ацаніць чалавечы змест таго, што адбываецца, духоўны патэнцыял персанажаў і пакрысе падысці да разумення аўтарскай канцэпцыі жыцця і чалавека.

Як і ў многіх іншых раманах І. Шамякіна, ролю кампазіцыйнага цэнтра ў «Злой зорцы» адыгрывае вобраз галоўнага героя, на якім такці іначай «завязаныя» іншыя сюжэтныя лініі. Гэта той «стрыжань», на якім трымаецца і сюжэт, і кампазіцыя твора. Эпізоды жыцця Уладзіміра Паўлавіча Пыльчанкі перамяжоўваюцца з апісаннем падзей, якія адбываюцца ў іншых месцах і з іншымі людзьмі ў адзін і той жа час. За кошт гэтага павышаецца дынаміка развіцця сюжэта. Разам з тым аблягчаецца ўспрыманне зместу твора чытачом. Яму прасцей арыентавацца ў ходзе развіцця падзей, а пастаянная змена аб'ектаў адлюстравання пазбаўляе ад той стомленасці, прытуплення ўвагі, якая назіраецца пры доўгай канцэнтрацыі на нейкім адным прадмеце.

Пісьменнік гранічна дакладна прытрымліваецца храналогіі падзей першых дзён пасля аварыі. З аднаго боку, гэта надае твору характар мастацкага дакумента таго часу. А з другога — мае немалое значэнне і для разумення канцэпцыі твора: «Быў вечар і была раніца: дзень трэці. Панядзелак. Цяжкі». Адлік пачынаецца, заўважым, з дня аварыі, як ад пачатку новай эры — чарнобыльскай. І тон апавядання, можна сказаць, біблейскі — як пра стварэнне свету, праўда, не Богам, а «мірным атамам».

Характары раскрываюцца пры дапамозе самых разнастайных кампазіцыйных сродкаў і прыёмаў, прыдатных для адлюстравання «дыялектыкі душы» персанажа: маналогі і дыялогі, апісанне, замалёўкі, няўласна-простая мова, выяўленне знешніх прыкмет пачуццяў і настрояў чалавека. Праўда, выкарыстоўваюцца яны ў рознай ступені. Для твораў І. Шамякіна ўвогуле характэрная перавага прамой формы псіхалагізму. Сутнасць яе — у раскрыцці ўнутранага свету чалавека праз апісанне яго паводзін, слоў і непасрэдную фіксацыю думак і пачуццяў «усёведаючым» аўтарам.

Вось як, напрыклад, паказаў пісьменнік размову, што адбылася паміж Сіняковым і Пыльчанкам, які запрасіў яго на вяселле сына: «Пятро Міхайлавіч падышоў да акна, зноў выбіў знаёмы такт.

— Вы думаеце, мне трэба быць?

Дзіўнае пытанне. «Што я думаю — на жаль, не магу сказаць».

— Вельмі прасіу Пустаход. Іван не зразумее... Ды і людзі... Што скажуць пра нашы адносіны?

«А вось гэта я дарэмна».

Сакратар павярнуўся, глянуў весела, задаволена:

— Для вас гэта важна — што скажуць?

«Пайшоў ты!»

— Дзіўная завядзёнка: пра адносіны людзей меркаваць па тым, ці ходзяць яны ў госці адзін да аднаго.

Уладзімір Паўлавіч узлаваўся!

— Чаму дзіўная? Добрая народная традыцыя: Нам толькі і заста-лося, што разбурыць і яе. Адвучыць людзей хадзіць у госці. Сябра-ваць... Кожны будзе піць у адзіночку. І паміраць у адзіночку. Можна і на пахаванне не прыходзіць...

— Ну, ну, завяліся. Не ведаў, што вы бываеце такім. Вам сёння трэба быць добрым, шчаслівым.

— Я выканаю вашу мудрую парадую, — і павярнуўся да дзвярэй, не развітваючыся, хоць гэта было звыклым: за дзень могуць яшчэ ўбачыцца неаднойчы.

— За запрашэнне — дзякую. Я падумаю...

Уладзімір Паўлавіч выйшаў з цяжкім пачуццём — нешта блізкае да абразы. Бадай здзівіўся, што адмова ад яго запрашэння — на вяселле сына! — можа так балюча раніць. Дзіўна, аднак, тое, што злосці на Сінякова не было. Злаваў на сябе і на Вольгу». Сінякоў, як ужо ведае чытач, не хоча ісці на вяселле, — ідзе антыалкагольная кампанія, можна займець непрыемнасці за «ўдзел у п'янцы». Але ж і адмовіцца не можа — няёмка, працуюць разам. Калі б не гэта, Пыльчанка і запрашаць бы не стаў Сінякова. Але ж мусіць. Вось і адбываецца такая дыпламатычная размова, сапраўдны сэнс якой без ведання таго, што не гаворыць, а думае Пыльчанка, зразумець было б цяжка.

Зрэдку выкарыстоўвае аўтар рамана і такі прыём з арсенала сродкаў прамой формы псіхалагізму, як апісанне зместу сноў, трызнення. Бо ў іх так ці іначай адбываецца тое, што думаў, перажыў чалавек. У гэтым плане паказальныя эпізоды з тых двух дзён жыцця Барыса, калі ён спрабуе дайсці з Пакістанам. У апошнюю сваю ноч ён сніць вялікія гарады, «як Масква, як Нью-Ёрк», залітыя святлом, з морам людзей, сярод якіх ён пазнае і сваіх родных. Хоча дагнаць іх, кліча, але яны не разумеюць, чаго ён хоча, што гаворыць. Ён не можа растлумачыць ім, што хоча аднаго — дайсці да самых блізкіх людзей. У гэтым сне нейкім чынам адлюстроўваецца не толькі становішча персанажа, але і выяўляецца філасофская думка

аб раз яднанасці людзей розных краін, якія не могуць ці не жадаюць зразумець адно аднаго. А праз тое — і канфлікты, войны.

Іншы раз пісьменнік выкарыстоўвае і выяўленчыя магчымасці ўскаснай формы псіхалагізму — аб'ектываванага апавядання, пры якім перажыванні персанажа выяўляюцца толькі праз знешнія прыкметы. Асаблівасці такога спосабу выяўлення стану чалавека ярска выяўляюцца, напрыклад, у эпізодзе чытання Лявонціем Мікалаевічам дакладной запіскі акадэміка Мартынюка аб аварыі на АЭС: «Праз дзве-тры минуты Іван Міхайлавіч угледзеў, як выцягнуўся твар у кіраўніка, на лбе — ніколі такога не бачыў — пачалі з'яўляцца адна за адной маршчыны: прачытаны абзац — маршчынка, абзац — маршчынка. Лысіна бялела, а шыя пад вушамі бурэла, быццам кроў у артэрыях і венах запякалася. Івану Міхайлавічу ажно страшнавата стала — ведаў, што Лявонція Мікалаевіч гіпертонік. Сапраўды спалохала, калі ён, не адрываючыся ад паперы, пачаў слепа мацаць рукой стол. Намацаў фламастары, перабраў іх пальцамі, не глядзячы, выбраў чырвоны і размашыста паставіў на полі старонкі вялікі клічнік. Адгарнуў ліст назад і меншы клічнік напісаў на папярэдняй старонцы. Адарваўся ад тэкста, зняў акуляры, паглядзеў на загадчыка чырвонымі вачамі, быццам прачытаў не чатыры старонкі, а добрую сотню. Думаецца, казаць пра ўражанне, якое зрабіла дакладная акадэміка на Лявонція Мікалаевіча, залішне — гэта і так зразумела.

Такі прыём, як перадача настрою персанажа праз апісанне пейзажу, у рамане выкарыстоўваецца рэдка і іншы раз набывае дадатковую функцыю — служыць для таго, каб падкрэсліць кантраст паміж часамі да і пасля аварыі. Вось Ірына, вяртаючыся з Вольгай Андрэеўнай і Глебам са станцыі, у роднай вёсцы бачыць захад сонца: «Ірына, падняўшыся ад прычала, дзе плёскаліся хвалі, узнятыя катарам, на абрыў, з якога тысячы разоў збягала, сотні разоў скочвалася, адразу паглядзела на сонца. Кладучыся спаць у бліжнім лесе — так некалі здавалася ёй, малой, сонца часта рабілася такім — як вялікі разрэзаны кавун. Сорамна яму было, што пакідае людзей, таму чырванее, думала некалі дзяўчынка. На яго нельга было не глядзець. Але не ласкава-сарамлівым, як некалі, здалося яно, а злавесным, што вялікі пажар. А яшчэ чамусьці здалося, што сонца адарвалася ад неба, а зямля не прымае яго, і яно павісла. І гэтак будзе вісець. І не здолее ўзысці, страціўшы сілу.

Безумоўна, І. Шамякін быў майстрам сваёй справы, меў вялікі досвед выкарыстання багатага арсенала мастацкіх сродкаў і прыёмаў. Аднак творчасць — гэта заўсёды пошук, і не адразу ўсё атрымліваецца так, як хочацца, як трэба. Як пазней успамінаў пісьменнік, не адразу «знайшоўся» і заглавак для твора: «Злая зорка» — нечака-

нае спалучэнне, але меў дваццаць варыянтаў назвы і ні на адным не спыніўся, пераважалі лабавыя, прамыя, а хацелася нечага незвычайнага, як сама бяда. Не было такой, калі не лічыць Хірасіму»¹.

Першага верасня 1990 года І. Шамякін запісаў у дзённіку: «І зноў дзённік. Колькі разоў я вяртаўся да яго. Заўсёды ў паўзах паміж працай над раманамі ці аповесцямі. Калі «ўлазіш» у раман, тады не да дзённіка, пісаць можна што-небудзь адно. [...] Месяцы два, здаўшыся раман не браўся за пяро»². З гэтага вынікае, што раман быў здадзены ў друк дзесьці ў ліпені 1990 года. У той час КПСС ужо была пазбаўленая статуса «кіруючай і накіроўваючай сілы грамадства», але яшчэ па-ранейшаму кіравала краінай. І, як адзначаў пісьменнік у цытаваным вышэй запісе ў дзённіку, «злосна напісаны» (паводле выразу самога аўтара) вобраз Лявонця Мікалаевіча быў заўважаны І. Пташнікавым, які «паспрабаваў нават папалохаць мяне: маўляў, не даруе той, хто пазнае сябе. «А пазнае»,— заключылі дзве рэдактаркі, пісьменніцы»³.

Упершыню раман быў надрукаваны ў двух першых нумарах часопіса «Польмя» за 1991 год. Ён хутка стаў папулярным. Але, у адрозненне ад такіх ранейшых твораў пісьменніка, як «Крыніцы», «Сэрца на далоні», «Атланты і карыятыды» не выклікаў ажыўленых спрэчак сярод чытачоў. Па-першае, да таго часу яны ўжо і самі нямала ведалі, а калі не ведалі, то здагадваліся, што адбывалася ў першыя месяцы пасля аварыі на Чарнобыльскай АЭС. Пагатоў, вельмі многіх гэтая бяда закрунула непасрэдна. Спрацацца можна было, відаць, хіба толькі аб тым, наколькі рэалістычна адлюстраванне пісьменнік падзеі той пары, у якой ступені выявіў сутнасць камандна-адміністрацыйнай сістэмы і яе ролю ў тым, што адбылося. Але, як сведчылі ўжо першыя водгукі на раман, у гэтым плане пазіцыі мастака слова і чытачоў у цэлым супадалі. Да таго ж трэба мець на ўвазе, што і сам час быў такі, што вельмі многім было не да спрэчак пра літаратуру і нават не да Чарнобыля. Усе разумелі, што грамадска-палітычная сітуацыя ў краіне мяняецца, і ўсіх у той ці іншай ступені хвалявала пытанне, што ж будзе далей, чым усё закончыцца. А востры эканамічны крызіс у краіне нямала каго прымушаў найперш думаць, як увогуле выжыць.

Літаратурная крытыка на з'яўленне «Злой зоркі» адгукнулася між тым аператыўна, ужо ў красавіку 1991 года з'явіліся першыя рэцэнзіі. У самай, бадай, першай з іх па часе публікацыі Э. Скобелеў гаварыў

¹ Шамякін, І. Роздум на апошнім перагоне...— С. 150.

² Тамсама.— С. 149, 150.

³ Тамсама.— С. 150.

пра «Злую зорку» як пра значную з'яву у беларускай літаратуры. Ён адзначаў, што ў рамане «аднаўляюцца ўжо гістарычныя карціны жыцця той сельскай Беларусі, якая выпрабавала на сабе страшны чарнобыльскі ўдар»¹. Галоўную ж заслугу пісьменніка ён бачыў у аб'ектыўнасці мастацкага даследавання прычын трагедыі народа: «Здаецца, што можа быць шырэй за праблему Чарнобыля? Але шырэй тое, што зрабіла магчымай катастрофу: крызіс сістэмы, якая не паддаецца ўжо ні кантролю, ні самакантролю.

Шамякін не зрываецца на модныя цяпер выкрыццё і пракляцці, але не абыходзіць і праўды жыцця... [...] Сорамна глядзець на галоўных «натхніцеляў» тупіка, які імкліва абазначыўся,— няма ў іх ні высакародства, ні адказнасці... [...]»². «Рэалізм шамякінскага рамана дазваляе адчуць нанова з усёй вастрынёй, як састарэў увесь лад нашага жыцця, імкліва абяднеўшага, адурнеўшага, кідаючага на вецер усё больш багацця грамадскага і асабістага часу»³,— піша крытык. І падкрэслівае значэнне рамана для сучаснікаў: «Чытанне Шамякіна — гэта амаль лекі ў наш час, калі тлятворным пахам палітычных трупасячэнняў прасякнуты ўвесь наш побыт, пачынаючы з газет, тэлебачання і радыё... Тут чысціня, тут нармальныя, добрыя людзі, тое, што ёсць на самай справе, таму што ў газетах — прапаганда, новыя міфы, пастаянная бамбардзіроўка псіхікі [...]»⁴. І заканчвае: «Народны пісьменнік папярэджвае: не абудзіцца сумленне і воля да самазахавання, загінуць народы»⁵.

Фактычна з тых самых зыходных пазіцый разглядалі «Злую зорку» і іншыя крытыкі. Асэнсаванне мастацкіх асаблівасцей твора, яго месца ў гісторыі літаратуры працягвалася, высьвятляліся тыя ці іншыя моманты, важныя для больш глыбокага разумення канцэпцыі рэчаіснасці, з якой зыходзіў пісьменнік пры напісанні рамана, і асаблівасцей яе мастацкага ўвасаблення. Так, П. Прыходзька адзначаў, што твор «спалучае ў сабе публіцыстычнасць і мастацкасць, цікавыя сюжэтныя хады, мае напружаную фабулу, якая прываблівае ўвагу чытача з першых старонак»⁶. У артыкуле «Зорка распачы і жа-

¹ Цыт. паводле: Скобелев, Э. Летопись народного героя // Сов. Белоруссия.— 1991.— 17 апр.— С. 4.

² Тамсама.

³ Тамсама.

⁴ Тамсама.

⁵ Тамсама.

⁶ Прыходзька, П. Цяжкі наш крыж... // Звязда.— 1991.— 26 крас.— С. 4.

любы» Г. Дашкевіч увага скіроувалася галоўным чынам на характарыстыку вобразаў персанажаў і мастацкія сродкі іх раскрыцця. А разам з тым — і на вобразы-сімвалы ў рамане. «Сімвалічныя ў рамане вобразы асірацелых дзяцей, адзінокага непрыбранага хлебага поля, устрывожаных птушанят, якіх не можа выратаваць чалавек, сонца, якое нібы “адарвалася ад неба, а зямля не прымае яго, і яно павісла. І гэтак будзе вісець. І не здолее ўзысці, страціўшы сілу”»¹, — пісала аўтар артыкула. Вельмі слухная і выказаная ёю думка пра раман як своеасаблівы дакумент часу.

А. Марціновіч у артыкуле «Палын, гаркавы палын», апублікаваным у 1994 годзе, паміж усяго іншага пераканаўча аргументаваў свае вывады аб месцы першага беларускага рамана пра чарнобыльскую катастрофу не толькі ў беларускай, але і ва ўсёй былой савецкай літаратуры: «Параўноўваючы яго з творамі, аўтары якіх аператыўна адрэагавалі на ўсеагульную бяду (возьмем хаця б раман украінскага пісьменніка Уладзіміра Яварыўскага “Марыя з палыном у канцы стагоддзя”...), адчуваеш, наколькі І. Шамякін больш аб’ектыўна і псіхалагічна заглыблена адлюстравваў падзеі, да якіх, думаецца, літаратура будзе звяртацца яшчэ неаднойчы. У тым ліку і беларуская»². Несумненную каштоўнасць мае і яго заўвага пра іронію і гумар як сродкі стварэння вобразаў Лявонція Мікалаевіча і яго падначаленых.

Гаворачы пра галоўныя высновы, якія вынікаюць з твора, А. Марціновіч зазначае: «Цяжка чытаць твор. Цяжка, ды неабходна. Каб ведаць усю праўду. І пра тое, непраўнае, што здарылася. І пра беды, якія абрынуліся на людзей з-за бяздзейнасці тых, хто павінен быў дзейнічаць. Тым самым пісьменнік пераканаўча паказвае, што чарнобыльская бяда — не толькі ў самой аварыі. Яна і ў тым, што, як гэта ні дзіўна, Чарнобыль набліжалі ўсе мы. І камандна-адміністрацыйная сістэма, і мы, звычайныя працаўнікі, якія вельмі ж утульна адчувалі сябе пры ёй»³. Сказана, можа, і крыўдна, бо людзі схільныя вінаваціць у сваіх бедах каго і што заўгодна, але не сябе. Але справядліва.

У артыкуле А. Бельскага «Прапаведнік духоўнасці і чалавечнасці», надрукаваным у 1996 годзе, ці не ўпершыню гаворыцца пра значэнне тэмы Афганістана ў рамане. «Вайна ў Афганістане бачыцца ў «Злой зорцы» зусім не выпадковай тэматычнай лініяй, а, наадварот, сэнса-

¹ Дашкевіч, Г. Зорка распачы і жалобы // ЛіМ.— 1991.— 10 мая.— С. 7.

² Марціновіч, А. Палын, гаркавы палын // Наст. газета.— 1994.— 27 вер.— С. 4.

³ Тамсама.

ва-канцэптуальнай і значнай. Звязана гэтая тэма з вобразам ваеннага лётчыка Барыса Пыльчанкі, які другі раз патрапіў у Афган. Апынуўся ён там праз канфлікт з камсамольскім важаком раёна Плечкам. [...] Старэйшы сын Пыльчанкаў загінуў на афганскай зямлі, і гэтая смерць таксама стала суровым прысудам той сістэме, у якой чалавек аказваўся заложнікам амаральнай палітыкі, ён павінен быў дэманстраваць выключнае паслушэнства, у неспрыяльных, несправядлівых абставінах не заўсёды мог адстаяць сваю годнасць. Афганістан, як паказвае І. Шамякін, забіваў у чалавеку чалавечасце, ён калечыў душу нашага народа, гэта твая бяда і боль, якія, як і Чарнобыль, працягаюць у будучыню»¹, — пісаў крытык. А ў артыкуле «Легенды і праўда жыцця», які ўбачыў свет у тым жа 1996 годзе, В. Локун адзначыла, што ў «Злой зорцы» ўпершыню ў творчасці пісьменніка «яскрава загучаў палітычны матыў як унутраная нязгода аўтара з палітыкай партыі ў дачыненні да простага чалавека, народа ў цэлым»².

Асэнсаванне мастацкіх асаблівасцей рамана працягвалася і значна пазней. Так, у грунтоўным артыкуле літаратуразнаўца У. Гніламёдаў, «Пісьменнік дзвюх эпох» яго аўтар, адзначыў некаторыя асаблівасці творчага метаду І. Шамякіна, якія выявіліся ў «Злой зорцы»: «Рэаліст Шамякін не ўспрымаў чарнобыльскую катастрофу ў апакаліптычным святле, як нейкі канец свету. Раманны аповед падаецца без мастацкіх умоўнасцей, перабольшванняў, праўдзіва, як кажуць у такіх выпадках, «у формах самога жыцця». Тым не менш і героі, і абставіны ў рамане набываюць экзистэнцыяльную характарыстыку і афарбоўку: небяспека навісла над самім чалавечым існаваннем» і што «разгортванне сюжэтнага дзеяння ў рамане супадае з хронікай саміх падзей»³.

Гэтая ж думка развіваецца ў артыкуле М. Прохар «Эсхаталагічныя матывы ў творах Івана Шамякіна, прысвечаных чарнобыльскай трагедыі». У ім даследчыца адзначае наяўнасць эсхаталагічных момантаў у настройх герояў, у праявах рэлігійнасці, выкліканых рэаліямі жыцця, у апісаннях прыроды і інш. Разам з тым аўтар падкрэслівае, што «заўсёды, пры любых трагедыях і катаклізмах, перамагае спрадвечны матыў выратавання, супрацьлеглы

¹ Бельскі, А. Прапаведнік духоўнасці і чалавечнасці: Сучаснасць у мастацкім асэнсаванні Івана Шамякіна // Роднае слова.— 1996.— № 1.— С. 18.

² Локун, В. Легенды і праўда жыцця // Польшыя.— 1996.— № 1.— С. 369.

³ Гніламёдаў, У. Пісьменнік дзвюх эпох // Шамякін І. Збор твораў. У 23 т.— Т. 1.— Мінск, 2010.— С. 31.

эсхаталагічнаму»¹. Письменнік, як сцвярджае даследчыца, выяўляе яго праз зварот герояў да Бога, рэлігіі, любоў да дзяцей, веру ў сваю зямлю і мірную працу чалавека на ёй»².

Менавіта жыццесцвярджальны пафас, праўдзiвае і высокамастацкае адлюстраванне трагічных падзей у жыцці народа, думаецца, найперш і ёсць тое, што прыцягвала і прыцягвае ўвагу чытачоў да «Злой зоркі». І не дзіва, што гэты своеасаблівы мастацкі дакумент часу за нейкіх 20 гадоў вытрымаў некалькі перавыданняў. Ды і ў нашыя дні цікавасць да яго не надта каб зменшылася, хоць, здавалася б, падстаў для таго хапае. Як-ніяк, а ад чарнобыльскай аварыі нас аддзяляе ўжо амаль тры дзесяцігоддзі. Можна сказаць, да непазнавальнасці змяніліся за гэты час і само грамадства, і абставіны яго жыцця. Паціху згладджаюцца і на зямлі, і ў людской памяці сляды найбуйнейшай тэхнагеннай катастрофы мінулага стагоддзя.

Аднак думка, якая праходзіць праз увесь раман І. Шамякіна пра чарнобыльскую навалу, ніколі не страціць актуальнасці. Гэта думка пра жыццёвую неабходнасць сумленнага стаўлення чалавека да ўсіх і ўсяго, гранічнай абачлівасці і асцярожнасці ў выкарыстанні здабыткаў навуковай думкі і тэхнічнага прагрэсу. Не будзе таго — і рана ці позна чалавецтва можа знішчыць само сябе.

Мікалай Караткоў

¹ Прохар, М. Эсхаталагічныя матывы ў творах Івана Шамякіна, прысвечаных чарнобыльскай трагедыі // Роднае слова.— 2010.— № 2.— С. 28.

² Гл.: тамсама.— С. 28—29.